

UDEN FOR NUMMER

43

TRÆNGER VI TIL AT FORSTÅ DEN
SOCIALE ANALYSE PÅ EN ANDEN MÅDE?

SÅRBARE IDENTITETER - HVORDAN
RADIKALISERING BEGREBSLIGGØRES
I SOCIALRÅDGIVERES ARBEJDE MED
UNGE OG VOKSNE

TVANGSADOPTION OG
FORÆLDRESAMVÆR - ÆNDRET SYN
PÅ BØRN OG FORÆLDRE

TRÆNGER VI TIL AT FORSTÅ DEN
SOCIALE ANALYSE PÅ EN ANDEN MÅDE?

AF LOTTE ANDERSEN, LEKTOR, KATRIN LEICHT SCHNOHR,
ADJUNKT, ANNEMETTE MATTHIESSEN, LEKTOR

4

SÅRBARE IDENTITETER - HVORDAN RADIKALISERING
BEGREBSLIGGØRES I SOCIALRÅDGIVERES ARBEJDE
MED UNGE OG VOKSNE

AF GINA SØNDERGAARD LYDERSEN

16

TVANGSADOPTION OG FORÆLDRESAMVÆR
- ÆNDRET SYN PÅ BØRN OG FORÆLDRE

AF ANETTE FAYE JACOBSEN, SENIORFORSKER,
OG IDAMARIE LETH SVENDSEN, LEKTOR

26

UDEN FOR NUMMER

nr. 43, 20. årgang, 2021

Løssalg: 60 kr.

Dansk Socialrådgiverforening

Toldbodgade 19B

1253 København K

Tel: 70 10 10 99

Mail:

ds@socialraadgiverne.dk

Redaktion:

Frank Cloyd Ebsen, freb@kp.dk

Anette Nicolaisen, anic@ucsyd.dk

Matilde Høybye Mortensen, mahm@via.dk

Nicolai Paulsen, np@socialraadgiverne.dk

Christine Sarka, christinesarka@mail.dk

Lene Mosegaard Søbjerg, lms@ucsyd.dk

Lars Uggerhøj, lug@socsci.aau.dk

Redaktionssekretær:

Mette Mørk, mettemork21@gmail.com

Layout:

Camilla Pedersen

Produktionsstyring:

Kommunikationsafdelingen, Dansk Socialrådgiverforening

Copyright:

Forfatterne

ISSN nr.:

1600-888X

Tryk: Stibo Tryk

Oplag: 19.450

KØBENHAVNS
PROFESSIONS
HØJSKOLE

Dansk Socialrådgiverforening

ABSALON
PROFESSIONS-
HØJSKOLEN
ABSALON

Erhvervsakademi og
Professionshøjskole

AALBORG UNIVERSITET

UNIVERSITY COLLEGE
SYDDANMARK
UCSYD.DK

VIA
UNIVERSITY COLLEGE

KÆRE LÆSER

Du sidder nu med Uden for Nummer nr. 43 i hånden.

Hvad er temaet, spørger du måske dig selv. Svaret er: Denne gang er alle artikler i tidsskriftet uden for tema. Det er tre artikler, der alle sammen er aktuelle på den ene eller den anden måde, men altså uden et fælles afsæt.

Første artikel kigger på social analyse, som er en af kernekompetencerne i socialrådgiverens arbejde. Artiklen udfordrer den bestående forståelse af social analyse – og spørger, om der måske ikke er behov for en principiel drøftelse af, hvordan vi egentlig forstår kvalitet i analysearbejdet.

Den anden artikel undersøger, hvordan socialrådgivere forholder sig til begrebet radikaliserings. Det betyder noget, fordi tidlig opsporing af tegn på radikaliserings og risikoadfærd er kernen i den danske forebyggelsesstrategi mod radikaliserings og ekstremisme.

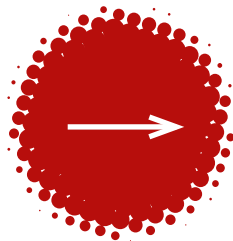
Den tredje og sidste artikel er interessant, fordi Folketinget i 2022 forventes at vedtage en ny 'Barnets lov'. Med det afsæt diskuterer artiklen det ændrede perspektiv på børn og deres behov, som har vundet frem både i Danmark og Norge.

God læselyst!

PEER REVIEWED

Trænger vi til at forstå den sociale analyse på en anden måde?

AF LOTTE ANDERSEN, LEKTOR, KATRIN LEICHT SCHNOHR,
ADJUNKT, ANNEMETTE MATTHIESSEN, LEKTOR

Social analyse anses for en kernekompetence i myndighedsarbejdet på børne- og ungeområdet.

Vi har i en forskningsoversigt undersøgt, hvordan socialrådgivere udfolder social analyse i praksis og er nået frem til tre pointer, som sætter spørgsmålstegn ved det eksisterende professionsideal om social analyse. Pointerne handler om idealet om, at socialrådgiveren kan arbejde med en klar opdeling i beskrivelse, analyse og vurdering, at fælles metoder og redskaber kan være et vigtigt supplement til socialfaglige skøn i arbejdet med systematik, og endelig at vidensgrundlaget for sagsarbejdet i stigende grad lader til at være kollektivt organiseret og sanktioneret fremfor at være individuelt.

Social analyse er en central professionskompetence. Det er i den socialfaglige analyse, at man finder de vigtige mellemregninger mellem indsamlede informationer, beslutninger og afgørelser. Analysen er fundament for fagligt kvalificerede vurderinger i sagsarbejdet og afsæt for begrundelse af valgte indsatser. Derudover er social analyse også rammesættende for det fremtidige handlegrundlag, når barnets eller den unges og familiens situation ændrer sig, og der senere skal følges op i en sag.

Der er de senere år sket en udvikling fra, at den socialfaglige analyse ikke eksplicit har fået opmærksomhed som en del af den professionelle praksis til, at analysen nu omtales som en separat del af socialfaglige opgaver for eksempel i forbindelse med den børnefaglige undersøgelse og systematik (Clausen & Vinggaard i Søbjerg m.fl., 2016).

Fra vores arbejde som undervisere og konsulenter på Videreuddannelsen på Københavns Professionshøjskole har vi erfaring med, at netop den socialfaglige analyse er en udfordring for mange deltagere på uddannelsesforløb, særligt koblingen mellem generel viden som teori eller forskning til de specifikke oplysninger om barnet og familien opleves som vanskelig. Det har rejst spørgsmål om, hvordan vi kan understøtte og kvalificere analyseprocessen. Spørgsmål, som vi har søgt svar på i forsknings- og udviklingsprojektet 'De vigtige mellemregninger – om brugen af social analyse i myndighedsarbejdet på børne- og ungeområdet'.

Formålet med denne artikel er at dele den viden og de nye spørgsmål, som er opstået i forbindelse med projektet, og dermed bidrage til en diskussion af, hvordan socialrådgivere i praksis arbejder med social analyse i børn- og ungesager, og hvad der kan støtte en brobygning mellem professionsidealer, uddannelse og socialt arbejde i praksis på området.

TRE SLAGS ANALYSER

Vi har arbejdet med tre former for analyser i projektet. Først har vi gennemgået den litteratur, som indgår i undervisningen af de studerende i socialfaglig sagsanalyse på videreuddannelse rettet mod socialrådgivere og ledere med myndighedsopgaver på børne- og ungeområdet.

Gennemgangen viser, at størstedelen af teksterne er fagbøger og lærebøger, som angiver, hvordan socialrådgiveren kan eller bør arbejde med social analyse. Der refereres i begrænset omfang til undersøgelser, der interesserer sig for, hvordan sagsbehandleren i praksis arbejder med social analyse. Kun fire af i alt 14 undervisningstekster bygger direkte på primær eller sekundær forskning eller empiriske undersøgelser om social analyse. Dette tyder på, at litteraturen om social analyse i nogen grad er dekoblet viden om social analyse som praksis i børn- og ungearbejdet (Schnohr, Andersen & Matthiessen, 2020).

En forklaring kan være, at der eksisterer ganske få undersøgelser af, hvordan social analyse udfoldes i en dansk praksis. I en ny VIVE-rapport er et opmærksomhedspunkt netop, at der er ganske få undersøgelser af faglig udredning i sagsarbejdet (Bengtsson & Olsen, 2021; 8). Faglig udredning bruges i rapporten stort set synonymt med social analyse.

Næste trin i projektet var derfor at udarbejde en forskningsoversigt, der kan bidrage med viden om, hvordan socialrådgivere forholder sig til social analyse i praksis. Forskningsoversigten er lavet som en narrativ syntese af fund og resultater fra empiriske undersøgelser (Popay, Roberts, Sowden, Petticrew, Arai, Rodgers, Britten, Roen & Duffy, 2006), og den er baseret på tre danske ph.d.'er og 23 forskningsartikler primært fra Norden og Storbritannien (Matthiessen, Andersen & Schnohr, 2021).

Vi refererer i denne artikel til fund og resultater i undersøgelser fra Storbritannien og andre lande i de tilfælde, hvor vi tænker, at forskningsoversigtens fund og resultater kan være relevante i en dansk kontekst. Det kan enten skyldes, at forholdene i andre lande ligner de danske, eller at der er tale om tværnationale elementer i socialt arbejde. Samtidig har vi en ambition om at udpege forskelle, hvor det er relevant. Den sidste del af projektet består i, at vi har læst og analy-

seret eksamensopgaver fra studerende på Københavns Professionshøjskole, der har gennemført Den Sociale Diplomuddannelse Børn og Unges modul Teorier i socialt arbejde med udsatte børn og unge, med henblik på at opsamle og formidle gode eksempler på social analyse fra studerendes eksamensopgaver i en eksempelsamling.

Ovenstående data er grundlag for artiklen, hvor vi vil præsentere tre fokuspunkter, som har betydning for, hvordan socialrådgivere forholder sig til social analyse i praksis.

DEN SOCIALFAGLIGE ANALYSES HISTORIK PÅ BØRNE- OG UNGEOMRÅDET

En række alvorlige mediesager i slutningen 1990'erne beskrev massivt omsorgssvigt af børn og unge, der var kendt af de kommunale myndigheder (Petersen, 2017). Det medførte en omfattende kritik af kommunernes sagsbehandling, og Ankestyrelsen gennemførte i årene frem en række praksisundersøgelser, hvis formål var at monitorere, i hvilken grad kommunerne lever op til lovens krav. Undersøgelserne har gentagne gange sat fokus på fejl og mangler i sagsbehandlingen (Ankestyrelsen, 2009, 2010, 2011).

Kritikken er fulgt op af to typer af indsatser, som i nogen grad har understøttet hinanden. Den ene er løbende ændringer af lovgivningen, og den anden er tiltag for at udvikle vidensgrundlaget i sagsbehandlingsarbejdet.

Skiftende regeringer har gennemført reformer og lovgivningspakker med det formål at forbedre indsatsen overfor udsatte børn og unge (for eksempel oplæg om Anbringelsesreformen, 2006, Barnets Reform, 2010 og Barnets Lov, 2020-2021) og øge socialrådgivernes effektivitet (Pedersen & Aagaard, 2015). En rød tråd igennem de politiske tiltag er et opgør med den privatpraktiserende sagsbehandler og en stigende detaljstyring af myndighedssagsbehandlernes professionelle praksis (Høybye-Mortensen, 2013).

En række proces- og dokumentationskrav er blevet indført i lovgivningen. Det ses blandt andet i den børnefaglige undersøgelse (serviceloven § 50), hvor der lægges op til en grundig undersøgelse af barnets forhold, inden der træffes afgørelse om hvilken hjælp og støtte, barnet og familien kan have behov for.

I lovgivningen fremhæves det i SEL § 50 stk. 6, at den børnefaglige undersøgelse skal resultere i en begrundet stillingtagen til, om der er grundlag for at iværksætte indsatser. Herved bliver det understreget, at sagsbehandleren skal foretage en social analyse af oplysningerne, der er indhentet i den børnefaglige undersøgelse, for at vurdere behovet for støtte. Ankestyrelsen indskærper i sin praksisundersøgelse

LOTTE ANDERSEN

Socialrådgiver og cand. soc i socialt arbejde, lektor ved Videreuddannelsen, Københavns Professionshøjskole. Arbejder med kompetenceudvikling inden for myndighedsområdet i socialt arbejde og er vært på podcasten Velfærdsprofeten. loan@kp.dk

KATRIN LEICHT SCHNOHR

Socialrådgiver og cand. soc i socialt arbejde, adjunkt ved Videreuddannelsen, Københavns Professionshøjskole. Arbejder primært med kompetenceudviklings- og implementeringsopgaver i kommuner med fokus på tilgange og metoder i arbejdet med udsatte børn og unge. kals@kp.dk

ANNEMETTE MATTHIESSEN

Cand.scient.pol. & master i voksnes læring, lektor ved Videreuddannelsen, Københavns Professionshøjskole. Arbejder primært med udviklings- og uddannelsesprojekter og den sociale diplomuddannelse. amat@kp.dk

fra 2008, at ”kravet om en § 50 undersøgelse således ikke [er] opfyldt blot ved, at de nødvendige oplysninger er indhentet”, og udover en systematisk afdækning af barnets forhold, skal der også ske en ”vurdering og en konklusion på grundlag af den indsamlede viden” (Ankestyrelsen, 2008: 49).

Parallelt med udviklingen af lovgivningen opstår der en omfattende interesse for evidens- og vidensbaseret af det sociale arbejde med forventninger til en eksplicit form for professionalism, hvor socialrådgivere forstår teorier og redskaber i en grad, så de kan anvende dem analytisk og forklare deres tænkning overfor borgerne (Kongsgaard & Hulvej, 2018, Møller, 2018). Det øgede fokus på vidensgrundlaget i socialt arbejde udspringer fra en observation af, at fagprofessionelle ikke altid eller endda sjældent, er opmærksomme på udviklingen i forskningsviden indenfor deres felt, og at de ikke bruger denne viden i tilstrækkelig grad i deres arbejde (Møller, 2018).

I 2007 introducerer Socialstyrelsen ICS – Integrated Children’s System - som en fælles undersøgelsesmetode baseret på et socialfagligt fundament. Hermed kommer for første gang et samlet nationalt bud på teoretiske tilgange og begreber, der kan understøtte den socialfaglige analyse og vurdering. ICS indføres på baggrund af et ønske fra Socialministeriet og KL om at udvikle et it-system, der skal understøtte god sagsbehandling og ledelsesinformation på børne- og ungeområdet. ICS bliver det socialfaglige afsæt for it-systemet, DUBU, som både skal understøtte den lovgivningsmæssige indsats samt udvikling af vidensgrundlaget.

Social analyse anses i dag som et kerneelement i en årelang udviklingsproces for at kvalificere det socialfaglige myndighedsarbejde på børne- og ungeområdet. Senest er social analyse i 2018 med betegnelsen ”Faglig udredning” udpeget som et af fire pejlemærker for kvalitet i børne- og ungesager af Socialministeriet.

BETYDNINGEN AF AT KOBLE SAG OG GENEREL VIDEN

Ud fra vores egne erfaringer som undervisere og bedømmere vil vi pege på betydningen af at kunne koble mellem specifikke sagsoplysninger og generel viden i form af teorier, begreber eller empiriske undersøgelser. Vi oplever, at mange deltagere på uddannelsesforløb kan trække teoretisk viden og begreber og empiriske undersøgelser ned i en specifik børne- eller ungesag, mens det er mere sjældent at se en bevægelse den anden vej med refleksioner over, i hvilken grad barnets

unikke og konkrete situation i en sag ligner eller adskiller sig i forhold til den generelle viden. Dette er også afspejlet i de eksamensprojekter, vi har læst i forbindelse med projektet.

Anne Mette Møller foreslår, at vi i stedet for at se generel og specifik viden som kvalitativt forskellige vidensstyper, måske bedre kan forstå dem som viden om forskellige objekter – hvor specifik viden omhandler viden om én sag, mens generel viden er viden om en samling af sager (Møller, 2018).

Vi tænker, at denne måde at forstå vidensformerne kan hjælpe til at undersøge et barns konkrete og specifikke situation ved at kigge på ligheder og forskelle til relevant generel viden.

For eksempel har de fleste socialrådgivere kendskab til udviklingspsykologi, der beskriver, hvor vigtigt det er for børn og unges udvikling, at de har sociale relationer til jævnaldrende. Dette perspektiv understøttes blandt andet i Lov om social service §50 og ICS, hvor venskaber fremhæves som et særskilt undersøgelsespunkt. I en undersøgelse om kriminalitet fra SFI fremgår det imidlertid, at ”For højrisikogrupper hang hyppigt besøg hjemme hos venner sammen med en øget sandsynlighed for ungdomskriminalitet, mens det for ikke-højrisikogrupper var det, ikke at have en god ven, der hang sammen med en øget sandsynlighed for ungdomskriminalitet” (Østergaard m.fl., 2015). Det er således ikke tilstrækkeligt at undersøge, om barnet eller den unge har sociale relationer til jævnaldrende. Socialrådgiverens viden om de specifikke kontekster, barnet eller den unge lever i, må inddrages, for at socialrådgiveren kan vurdere, i hvilken grad mere generel teoretisk og forskningsbaseret viden er relevant i den konkrete sag. Det vil sige, på hvilke punkter livssituationen for eksempelvis et barn eller en ung i risiko for at udvikle kriminel adfærd henholdsvis ligner og adskiller sig fra generel viden om den type sager.

Denne refleksionsproces forudsætter udover viden om de kontekster, barnet eller den unge lever i, en dybdeforståelse af de teorier, der indgår i analysen. Engelske forskere lægger vægt på, at socialarbejdere har en tendens til at tage nogle få teoretiske begreber til sig, som de med tiden blander sammen med sund fornuft, hvilket bidrager til, at de har svært ved at specificere hvilken form for viden, de egentlig bygger på (Monroe, Cartwright, Hardie & Montuschi, 2016).

Med afsæt i forskningsoversigten vil vi belyse, hvordan samspillet mellem arbejds kontekst og organisatoriske forhold har betydning for det vidensgrundlag, der indgår i analyseprocesser i sagsarbejdet med børn, unge og familier i ud-

“En rød tråd igennem de politiske tiltag er et opgør med den privatpraktiserende sagsbehandler og en stigende detailstyring af myndighedssagsbehandlerne professionelle praksis”

satte positioner. Vi har identificeret tre fokusområder, som særligt har betydning for analyseprocessen.

FØRSTE POINTE:

Der er både store og små processer i sagsarbejdet. Det kalder på et genbesøg af tredelingen beskrivelse, analyse og vurdering. I en dansk sammenhæng er systematisk sagsarbejde ofte beskrevet som en proces, hvor socialrådgiveren først indsamler viden om den konkrete sag, beskrivelsesfasen, og siden kobler denne specifikke viden med generel viden i analysefasen, inden der træffes en samlet risikovurdering. En række undersøgelser af, hvordan børne- og ungesagsarbejde faktisk foregår, peger på, at de tre elementer ofte væver sig dynamisk sammen i små hurtige processer (Rasmusson, 2009, Møller, 2018, Munro et al., 2016, Skotte, 2016).

Vi foreslår derfor som første pointe at arbejde med sagsforløb som en kombination af små hurtige processer og større, mere grundige processer.

Der er stort set konsensus om betydningen af systematisk sagsarbejde i det danske lærebogsmateriale. Opdelingen af sagsarbejdet i de tre elementer fremhæves som et væsentligt element i en kvalificeret social analyse i 9 ud af de 14 materialer, som vi har undersøgt (Schnohr, Andersen & Matthiessen, 2020). Dette afspejler sig i skabeloner til den børnefaglige undersøgelse for eksempel ICS-skabelonen og ICS-håndbogen, som størstedelen af landets kommuner anvender (Socialsty-

relsen, 2018). Det er derfor værd at bemærke, at interessen for tredelingen ikke afspejler sig i forskningsoversigten. I to ud af 26 materialer nævnes beskrivelse, analyse og vurdering, mens opdelingen ikke nævnes i de øvrige 24 materialer (Matthiessen, Andersen & Schnohr, 2021). En forklaring kan selvfølgelig være, at opdelingen er en slags doxa, og derfor indgår tavst i socialarbejderes arbejde på myndighedsområdet, men vi opfatter det som mere sandsynligt, at der er tale om et dansk professionsideal, som har mere klangbund i uddannelsesverdenen end i den aktuelle professionspraksis.

Både danske, norske, svenske og engelske forskere peger på, at social analyse udfolder sig som løbende processer igennem sagsforløb frem for i særligt afgrænsede dele af sagsforløbet (Rasmusson, 2009, Møller, 2018, Munro et al., 2016, Skotte, 2016). Socialrådgiveren er sjældent i stand til at tegne et fuldstændigt billede af, hvad der kan være med til at skabe ændringer i et barns liv. Der er typisk dele af et barns situation, som ikke er indfanget, og som kan vise sig vigtige (Munro et al., 2016). Når vi arbejder med helhedsbilleder i socialt arbejde, er det vigtigt at være opmærksom på, at der er tale om midlertidige, dynamiske og forestillede fremfor endelige helhedsbilleder (Schnohr, Andersen & Matthiessen, 2020).

Denne pointe understreges også i en analyse af en række alvorlige børnesager fra Storbritannien, som er karakteriseret ved, at der er mistanke eller viden om, at misbrug eller omsorgssvigt har ført til, at barnet eller den unge er blevet

“Ud fra vores egne erfaringer som undervisere og bedømmere vil vi pege på betydningen af at kunne koble mellem specifikke sagsoplysninger og generel viden”

alvorligt skadet eller er død[1]. Sagsgennemgangen viser, at socialarbejderne i de konkrete sager har haft en tendens til at sortere information i sagerne, så information, der passede til det eksisterende billede af sagen, blev indarbejdet, mens information, som udfordrede dette, er udeladt. Denne måde at arbejde med informationer beskriver forfatterne med begrebet ”confirmation bias” (Kettle & Jackson, 2017; 1632, Dalzell & Sawyer, 2011).

Den spinkle tilstedeværelse af tredelingen beskrivelse, analyse og vurdering i forskningsoversigtens artikler sætter spørgsmålstegn ved måden, vi aktuelt underviser i systematisk sagsarbejde både på socialrådgiveruddannelsen og i videreuddannelse, da det kan være svært at se sammenhængen mellem idealer og praksis.

Den engelske professionsforsker Michael Erauts begreber om ”hot action contexts” overfor ”cold action contexts” peger på, at den professionelle har varierende prioriterings- og disponeringsmuligheder og trækker på forskellige typer af viden i forskellige arbejdssituationer (Eraut, 2004: 259). I ”hot action contexts” er professionsudøveren i direkte kontakt med genstandsfeltet, i dette tilfælde børn, unge og deres familier eller tværprofessionelle samarbejdspartnere, og der er forventninger om, at den professionelle udøver dømmekraft og handler. I ”cold action contexts” påvirkes den professionelle i mindre grad af begivenheder i omverdenen og kan i højere grad selv tilrettelægge arbejdet (Eraut, 2004). I

”hot action contexts” fylder intuitiv, erfaringsbaseret viden relativt mere end i ”cold action contexts”, hvor der er bedre mulighed for at arbejde med analyse og kobling mellem sags-specifik og generel viden. Med denne tilgang kan socialrådgiverens sagsarbejde ses som en kombination af små, hurtige sagsprocesser i ”hot action contexts” og store, mere grundige sagsprocesser i ”cold action contexts”.

Hvordan de små (hot action context) og store (cold action context) processer fletter sig sammen i sagsbehandlingsprocessen kan eksemplificeres i en sag, der starter med en underretning om en ung drengs tiltagende hashforbrug. Bekymringen fører til en børnefaglig undersøgelse, som igen fører til, at den unge starter i misbrugsbehandling.

Senere i sagsforløbet, da den unge har udviklet tillid til den sagsbehandlende socialrådgiver, fortæller den unge, at han to år tidligere er begyndt at høre stemmer, og at hashen dæmper de forstyrrende stemmer. Det er vigtigt, at socialrådgiveren allerede under samtalen med den unge analyserer og vurderer vigtigheden af den nye oplysning, som ofte vil indgå som en blandt mange mere eller mindre oplysninger, der opstår under samtalen. Hun skal også forholde sig til drengens udtalelse i udviklingsstøttende perspektiv. Det er måske første gang, at drengen fortæller andre om de stemmer, han hører i sit hoved, og det er derfor af afgørende betydning, at sagsbehandleren griber denne oplysning og responderer ud fra et udviklingsstøttende perspektiv, hvis

drengen skal fastholde og udvikle tillid til socialrådgiveren.

Dernæst må socialrådgiveren under og efter samtalen reflektere over, hvordan denne nye oplysning kan åbne for nye konkurrerende forståelser, så hun kan teste de nye hypoteser, der opstår. En hypotese kan være, at hashforbruget har ført til psykoser. En anden hypotese kunne være, at den unge forud for hashforbruget hørte stemmer, og har brugt hashen som et middel til selvmedicinering. Hvis sagsbehandleren ureflekteret fastholder den oprindelige problemforståelse, er der en risiko for, at den unge tilbydes en uhensigtsmæssig eller utilstrækkelig indsats.

Vi må arbejde på at skabe sammenhæng mellem de to former for processer, som er på spil i arbejdet med social analyse; de store processer, hvor socialrådgiveren har mulighed for refleksion over og færdiggørelse af et element og derefter at gå videre til det næste - og de små processer, hvor socialrådgiveren springer frem og tilbage mellem de forskellige elementer inden for kort tid. Der er tradition for at prioritere de store sagsprocesser i uddannelsesverden, mens de små sagsprocesser spiller en afgørende rolle i det faktiske sagsarbejde. Vi foreslår, at begge former for processer trænes og kvalificeres både på uddannelser og i praksisfeltet.

ANDEN POINTE:

Fælles metoder og redskaber kombineret med skøn kan kvalificere analysearbejdet:

Fælles standarder ud fra børne- og ungeperspektiv kan spille en vigtig rolle i kombination med skøn i sagsarbejdet. Fælles metoder og redskaber styrker struktur og kan også styrke inddragelse. De kan endvidere bidrage til at fastholde en national referenceramme på tværs af lokale forskelle. Derudover kan fælles standarder bidrage til at få øje på opmærksomhedspunkter, særligt i sager om omsorgssvigt, hvor det kan være svært at indfange virkningerne, blandt andet fordi de typisk strækker sig over en lang periode.

Der er de seneste år sket en udvikling i retning af anvendelse af fælles vidensbaserede værktøjer og metoder på tværs af kommunegrænser som for eksempel ICS, der understøttes af it-systemet DUBU. Selvom langt størstedelen af de danske kommuner i dag anvender DUBU og de redskaber, der er koblet til systemet, har en del af debatten om børne- og ungearbejdet været præget af en skepsis overfor brug af fælles metoder og værktøjer som en del af systematisk sagsarbejde (Egelund, 2011, Ejrnæs, 2015, Munro, 2008 i Sørensen, 2016a).

Forskningsoversigten belyser, at nationale forskelle i vægtningen mellem skøn og standardiserede metoder og værktøjer i sagsarbejdet, hænger sammen med type af vel-

færdsstatssystem. I Norden lader der til at være en praksis for at skønne mere i sagsarbejdet end i de angelsaksiske lande, hvor balancen er rykket mod standardiserede metoder og redskaber (Matthiessen, Andersen & Schnohr, 2021). Alligevel peger den samlede forskningsoversigt på, at der kan være væsentlige fordele ved fælles standarder set fra en børne- og ungesynsvinkel, og der er bred enighed mellem forskere fra Norden og Storbritannien om at opfatte skøn og fælles redskaber som to komplementære spor i sagsbehandlingsprocessen (Solem, Diaz & Hill, 2019, Heggdalsvik, Rød & Heggen, 2018, Sørensen, 2016a, 2016b). Arbejdet med skøn kan ses som en professionstilgang, der bygger på viden, holdninger og etik, mens metoder og redskaber kan ses som en operationel tilgang. Med en metafor er fælles metoder og redskaber skelettet, mens de professionelle skøn er de arbejdende muskler i analysearbejdet.

Fælles redskaber kan ifølge en engelsk undersøgelse spille en central rolle i børne- og ungesager om omsorgssvigt, som kan være svært at indfange til forskel fra vold og misbrug (Solem, Diaz & Hill, 2019). Forskerne i undersøgelsen argumenterer for, at et redskab fastholder en fælles referenceramme, hvor vurderingen ellers er overladt til socialarbejdernes individuelle og normative vurderinger. En pointe er, at fælles, landsdækkende redskaber kan være en korrektion til den tendens til normalisering af svære vilkår, som kan ske blandt socialarbejdere i områder med mange socialt udsatte familier (Solem, Diaz & Hill, 2019, Walsh, Morris & Doherty, 2018). Fælles normer og standarder kan bidrage til at eksplicitere de samfundsnormer, som også påvirker den socialfaglige analyse. Hvordan formelle og uformelle lokale og nationale samfundsnormer påvirker sagsbehandlerens kategoriseringsmuligheder, der ligger til grund for indsamling af viden, analyse og vurdering, og dermed forudsætninger for at foranstalte hjælp, er eksplicit beskrevet som et vilkår i socialt arbejde i litteratur fra Storbritannien (Helm & Roesch-Marsh, 2016, Forrester, 2017, Kettle, 2017).

Fra et forældreperspektiv er det interessant, at der er indikationer på, at inddragelse lykkes bedst i kommuner med en fælles tilgang frem for i kommuner med større metodefrihed, da en fælles tilgang skaber mere gennemsigtighed i sagsarbejdet. Familierne oplever en højere grad af inddragelse og transparens, når de på forhånd er bekendte med undersøgelsesprocessen og de redskaber, der indgår i processen (Petersen, 2017). Selvom de mere debatterende artikler i forskningsoversigten argumenterer for, at der kan være en risiko for, at det relationelle aspekt nedtones i sagsbehandling, hvor socialrådgivere er underlagt en fælles metode (Shem-

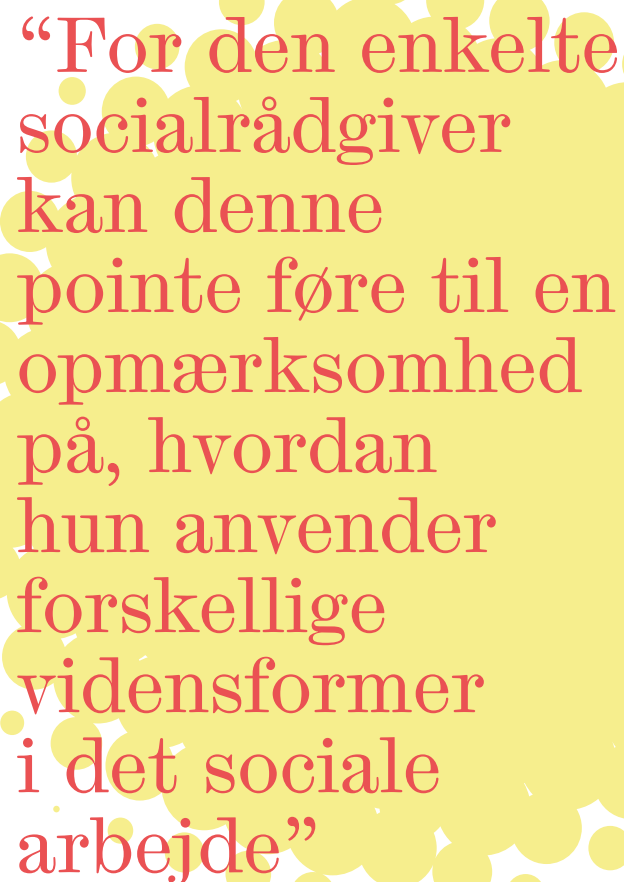
mings, 2007, Wright, 2017), påpeger flere af de forfattere (Petersen, 2017, Solem, Diaz & Hill, 2019, Nyati, 2018), der har undersøgt sagsprocessen, at familierne i højere grad inddrages i de organisationer, der har en på forhånd fastlagt struktur for undersøgelsesarbejdet. Det kan i denne optik ses som et problem, at socialarbejdere ser ud til at benytte fælles metoder og redskaber i mindre grad end tiltænkt, og at implementeringen ikke er tilstrækkelig grundig og omfattende (Nyathi, 2018, Munro, 2008 i Sørensen, 2016a).

TREDJE POINTE:

Social analyse sker som en del af kollektive processer.

I undervisningsmaterialerne er der ikke en eksplicitering af, hvem der står for den socialfaglige analyse, men som læser sidder man tilbage med et indtryk af, at den er individuel. Vores tredje og sidste pointe om social analyse er, at der er en tendens i de store kommuner til, at kvalitet i sagsbehandlingen i mindre grad end tidligere ses som et individuelt anliggende. Det gælder især store danske kommuner, som kan ses som spydspidser i vidensarbejdet. Her udfolder sagsarbejdet sig som kollektive, samarbejdsorienterede og organisatorisk formede arbejdsprocesser, som bygger på organisatorisk sanktioneret viden. Den kollektive tilgang giver socialrådgiveren en anderledes rolle end tidligere i forhold til at indsamle, bruge og forholde til sig til viden (Møller, 2018, Petersen, 2017).

I sagsdrøftelser sker der en kvalificering af sagsarbejdet gennem fælles, intersubjektive vurderinger frem for individuelle opfattelser, som kan være præget af tilfældigheder og personlige ubearbejdede forhold. Anne Mette Møller tillægger udøvelsen af kollektivt professionelt skøn afgørende betydning for kvaliteten af arbejdet i børne- og ungesager blandt andet ved, at der mobiliseres emotionel støtte, åbnes for at bringe frustrationer frem i lyset og filtrere personbundne forstyrrelser fra i forhold til en børnefaglig vurdering. Personlige vurderinger omformes til en kollektiv opgave, hvor ansvar for beslutninger og resultater deles med teamet. Ansvar for at følge med i ny viden på området er i høj grad skubbet fra den enkelte sagsbehandler til organisationen, hvor man arbejder med organisatorisk viden, som kobles op på tilgange, metoder og redskaber. De socialfaglige koordinatore har en vigtig rolle både i forhold til at opbygge organisatoriske rutiner, mobilisere ny viden og at styrke praksisfællesskaber. En styrke ved en mere kollektiv tilgang er, at et fælles organisatorisk teoretisk og metodisk mindset kan medvirke til at skabe genomsigtighed i forhold til vidensgrundlaget for beslutnings-

“For den enkelte socialrådgiver kan denne pointe føre til en opmærksomhed på, hvordan hun anvender forskellige vidensformer i det sociale arbejde”

tagning og til at mediere forskningsbaseret viden på måder, så det bliver retningsgivende for praksis (Møller, 2018). Samtidig peger undersøgelsen på, at børne- og familieafdelingernes praksisfællesskaber er ustabile eller endda fraværende på grund af den høje medarbejdermobilitet på området. Derfor fungerer de langt fra altid som vidensreservoirs. Anne Mette Møller problematiserer tilgangen på den måde, at der kan ske en glidning i retning af organisatoriske og politiske prioriteringer, og at der ikke gives tilstrækkelig plads til ny viden og holdninger, som falder uden for de organisatorisk sanktionerede tilgange (Møller, 2018).

De faglige og organisatoriske konsekvenser af dette skift er kun i begrænset omfang indfanget i de lærebøger med videre, som vi har undersøgt, og det er en ændring, som med fordel kan gives opmærksomhed i kommende lærebogsudgivelser og på uddannelserne.

ER DER BEHOV FOR AT GENTÆNKE ANALYSEPROCESSEN?

I artiklen har vi fremhævet tre fokuspunkter, som har betydning for socialrådgivernes håndtering af analysearbejdet i praksis. De tre fokuspunkter handler om arbejds kontekst, organisering og det faglige kollegiale fællesskab. De tre fokuspunkter peger på, at der er diskrepans mellem professionsidealer og praksis. Det er for så vidt ikke overraskende, idet et ideal beskriver forestillingen om, hvordan noget bør være, således at det er værd at stræbe efter. Vi vil imidlertid argumentere for, at det eksisterende professionsideal om en struktureret vidensbaseret proces, som består af tre koblede, men tidsligt og funktionelt adskilte elementer; beskrivelse, analyse og vurdering, lader de sagsbehandlende socialrådgivere i stikken i forhold til at navigere i en kompleks "hot action context"-praksis med begrænsede forestillinger om og redskaber til, hvordan de kan kvalificere såvel de små som de større analyseprocesser, og idealet derfor ikke opfylder sin funktion.

Det rejser spørgsmål om, hvordan sagsbehandlere får hjælp, støtte og kompetencer til at håndtere de analysepro-

cesser, der indgår i det sociale sagsarbejde med børn, unge og familier i udsatte positioner? Vi mener, at de tre fokuspunkter, vi har præsenteret i artiklen, kan indgå i en brobygning mellem professionsidealer, uddannelse og socialt arbejde i praksis på en måde, der kan bidrage til at understøtte og kvalificere den analytiske tilgang i børne- og ungesager hos socialrådgivere på myndighedsområdet.

Hvor de små processer ofte vil være individuelle, vil de større og mere længerevarende processer ofte være mere kollektivt sanktionerede, og den kollektive analyseproces kan med fordel kvalificeres i organiseringen af arbejdet og vha. fælles redskaber og metoder.

For den enkelte socialrådgiver kan denne pointe føre til en opmærksomhed på, hvordan hun anvender forskellige vidensformer i det sociale arbejde, og hvordan de mange små hurtige processer undervejs i sagsforløbet influerer på de større, mere grundige processer, og hvad det betyder for hendes handlerum i det sociale arbejde.

I en organisatorisk- og ledelsesmæssig kontekst bliver det relevant at undersøge, hvordan man kan udvikle en organisering af sagsbehandlings- og samarbejdsprocesser, som understøtter kollektiv vidensformidling og omsætning og dermed kvaliteten af sagsbehandlingen.

Det er også af betydning for både grund- og videreuddannelse på feltet, og vi vil foreslå en diskussion af, hvordan man kan stilladsere undervisning og udarbejde undervisningslitteratur, der i højere grad understøtter og kvalificerer de analyseformer, der finder sted i socialt arbejdes praksis, hvor vi blandt andet skal have mere øje for de små "hot action contexts"-processer.

Også praktikken, som ligger i snitfladen mellem uddannelse og praksis, har en særlig rolle i at kvalificere kommende socialrådgiveres kompetence til at koble de to analyseformer.

I artiklen har vi argumenteret for, at pointerne fra de tre fokuspunkter åbner for mere principielle faglige drøftelser af, hvordan vi forstår kvalitet i analysearbejdet. Her spiller Dansk Socialrådgiverforening også en væsentlig rolle.

LITTERATUR

- Almínde, Rikke, Kirsten Henriksen, Louise Cathrine Nørmark & Mona Stevnsgaard** (2008): Social analyse og handling, København, *Hans Reitzels Forlag*.
- Ankestyrelsen** (2009): Anbringelser af børn og unge. December. *Ankestyrelsen*.
- Ankestyrelsen** (2009): Ankestyrelsens praksisundersøgelser. *Ankestyrelsen*.
- Ankestyrelsen** (2010): Udfordringer i sagsbehandlingen på området for udsatte børn og unge. *Ankestyrelsen*.
- Ankestyrelsen** (2011): Ankestyrelsens praksisundersøgelser. Inddragelse af børn og forældre i sager om frivillige foranstaltninger. *Ankestyrelsen*.
- Ankestyrelsen** (2011): Ankestyrelsens velfærdsundersøgelser. *Ankestyrelsen*.
- Arbejderbevægelsens erhvervsråd** (2020): Fald i antallet af fattige børn op til coronakrisen <https://www.ae.dk/analyse/2020-12-fald-i-antallet-af-fattige-boern-op-til-coronakrisen>.
- Bengtsson, Tea Torbenfeldt & Rikke Fuglsang Olsen** (2021): Kortlægning af viden om kvalitet i sagsbehandlingen på børne- og ungeområdet – et litteraturstudie af danske publikationer, *VIVE*.
- Bjarking, Airo** (2015): "Socialt sagsarbejde, socialrådgivning og systematisk sagsarbejde" i Kirsten Henriksen (red.): Metodiske tilgange i socialt arbejde, København, *Hans Reitzels Forlag*.
- Clausen, Trine Østerbye & Mette Camilla Vinggaard** (2016): "Introduktion til systematik" i Søbjerg, Rosendahl, Spendrup, Vinggaard, Clausen, Bjerregaard, Jacobsen & Jæger: Systematik i socialt arbejde, *Danske Professionshøjskoler*.
- Dalzell, Ruth & Emma Sawyer** (2011): Putting Analysis into Assessment – Undertaking assessment of need, *National Children's Bureau*. 2. ed.
- Dessau, Marie-Louise & Michael Petersen** (2014): "Hvorfor kom I frem til det?" – at skrive analyse i den børnefaglige undersøgelse, masterspeciale på master i udsatte børn og unge, *Aalborg Universitet*.
- Djurhuus, Liselotte** (2016): "Skriftlighed i socialt arbejde" I Porsborg, Nørrelykke & Antczak (red.): Socialrådgivning og socialt arbejde – en grundbog, København, *Hans Reitzels Forlag*.
- Egelund, Tine** (2011): Evidens – mod et nyt kvalitetsparadigme i socialt arbejde med udsatte familier og børn? i *Samfundskøbenhavn nr 1. marts 2011* – Evidens – mod et nyt kvalitetsparadigme.
- Ejrnæs, Morten** (2015): "Evidensbaseret, socialt arbejde" i *Cepra Striben nr. 17*.
- Eraut, Michael** (2004): "Informal learning in the workplace" in *Studies in Continuing Education*, 26/2; 247-273.
- Firmin, Carlene** (2018): "Contextualizing case reviews: A methodology for developing systemic safeguarding practices" in *Child & Family Social Work*, Vol. 23, Issue 1; 45-52.
- Forrester, Donald** (2017): "Outcomes in Children's Social Care" in *Journal of Children's Services*, Vol. 12, Issue 2; 144-157.
- Hansen, Hanne Foss og Olaf Rieper** (2010): Evidensbevægelsens institutionalisering og arbejdsformer, *Dansk Biblioteksforskning årg. 6*, nr. 2/3, 2010.
- Heggdalsvik, Inger Kristin, Per Arne Rød & Kåre Heggen** (2018): "Decision-making in child welfare services: Professional discretion versus standardized templates" in *Child & Family Social Work*, Issue 3; 522-529.
- Helm, Duncan & Autumn Roesch-Marsh** (2016): "The Ecology of Judgement: A Model for Understanding and Improving Social Work Judgement" in *British Journal of Social Work*, 47; 1361-1376.
- Henriksen, Kirsten (red.)** (2015): Metodiske tilgange i socialt arbejde, København, *Hans Reitzels Forlag*.
- Høybye-Mortensen, Matilde** (2013): I velfærdsstatens frontlinje – administration, styring og beslutningstagning, København, *Hans Reitzels Forlag*.
- Kettle, Martin** (2017): "The tipping point: fateful moments in child protection" in *Child & Family Social Work*, Vol 22; 31-39.
- Kettle, Martin & Sharon Jackson** (2017): "Revisiting the rule of Optimism" in *British Journal of Social Work*, vol. 47, Issue 6; 1624-1640.
- Kongsgaard, Leif T. & Morten Hulvej** (2018): Bedre begrundet praksis - velfærdsudvikling efter evidensbølgen, Frederiksberg, *Samfundslitteratur*.
- Socialstyrelsen** (2018): Kvalitet i sagsbehandlingen – en håndbog i anvendelse af ICS og udredningsværktøjet, *Socialstyrelsen*.
- Matthiessen Anemette, Lotte Andersen & Katrin Leicht Schnorr** (2021): Social analyse – processer, vidensformer & perspektiver i myndighedsarbejdet på børne- og ungeområdet. En forskningsoversigt, *Københavns Professionshøjskole (endnu ikke publiceret, kan rekvireres hos forfatterne)*.
- Morris, Kate, Will Mason, Paul Bywaters, Brid Featherstone, Bridgid Daniel, Geraldine Brady, Lisa Bunting, Jade Hooper, Nughamana Mirza, Janathan Scourfield & Calum Webb** (2018): "Social work, poverty, and child welfare interventions" in *Child & Family Social Work*, Vol. 23, Issue 3; 364-372.
- Møller, Anne Mette** (2018): Organizing knowledge and decision-making in street-level professional practice. A practice-based study of Danish child protective services, *ph.d. afhandling, Københavns Universitet*, Institut for Statskundskab.
- Munro, Eileen, Nancy Cartwright, Jeremy Hardie & Elonora Montuschi** (2016): Improving child safety – deliberation, judgement and empirical research, *CHESS working paper, Durham University*.
- Nyathi, Nhlanganiso** (2018): "Child protection decision-making: Social workers' perceptions" in *Journal of Social Work Practice*, Vol. 32, Issue 2; 189-203.
- Pedersen J.S. & P. Aagaard** (2015): Dirigent eller dukke? Lederen i reformstaten, København, *Gyldendal Public*.
- Petersen, Stina Krogh** (2017): At undersøge og blive undersøgt. Et kvalitativt casestudie af hvordan professionel praksis i den børnefaglige undersøgelse udfoldes og opleves i tre kommunale myndighedsafdelinger, *Ph.d.-afhandling, Aalborg Universitet*, Institut for Sociologi og Socialt Arbejde.
- Popay, Jennie, Helen Roberts, Amanda Sowden, Mark Petticrew, Lisa Arai, Mark Rodgers, Nicky Britten, Katrina Roen & Steven Duffy** (2006): Guidance on the conduct of narrative synthesis in systematic reviews. A Product from the *ESRC Methods Programme*, ResearchGate, 1. April.
- Rasmusson, Bodil** (2009): Analys, bedömning och beslut i utredningar enligt BBIC, Socialstyrelsen, www.socialstyrelsen.se

Schnohr, Katrin Leicht, Lotte Andersen & Annemette Matthiesen (2020): Hvad er social analyse? – svar fra et uddannelsesperspektiv, *Københavns Professionshøjskole*.

Socialstyrelsen (2018): Kvalitet i sagsbehandlingen – en håndbog i anvendelse af ICS og udredningsværktøj, *Socialstyrelsen*.

Solem, Linda, Clive Diaz & Lauren Hill (2019): “A study of serious case reviews between 2016 and 2018: “What are the key barriers for social workers in identifying and responding to child neglect?” in *Journal of Children’s Services*, Vol. 15, Issue 1; 1-14.

Søbjerg, Lene Moesgaard m.fl. (2016): Systematik i socialt arbejde – håndbog med undervisningsmateriale og opgaver udarbejdet til socialrådgiveruddannelsen, *Danske Professionshøjskoler*.

Sørensen, Kresta M. (2016a): ”Skemaernes betydning for den børnefaglige undersøgelse” i *Fotene Forskning* nr. 2. årgang 9; 4-15.

Sørensen, Kresta M. (2016b): ”Vidensdeling med henblik på faglig udvikling” i *Uden for Nummer*, nr. 33; 35-46.

Walsh, Julie, Sue White, Kate Morris & Paula Doherty (2018): “How do you solve a problem like Maria? Family complexity and institutional complications in UK social work” in *European Journal of Social Work*, Vol. 22, Issue 6; 1050-1061.

Østergaard, Stine Vernstrøm, Anne Bech Steensgaard, Anne Toft Hansen, Sofie Henze-Pedersen og Jeanette Østergaard (2015): På vej mod ungdomskriminalitet. Hvilke faktorer i barndommen gør en forskel? *SFI 2015*

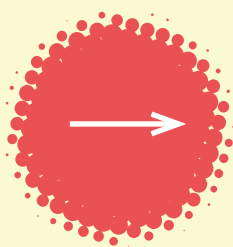
NOTER

¹Sagerne indgår i The national serious case review (SCQ).

PEER REVIEWED

Sårbare identiteter - hvordan radikalisering begrebsliggøres i socialrådgiveres arbejde med unge og voksne

AF GINA SØNDERGAARD LYDERSEN

Tidlig opsporing af tegn på radikaliserings og risikoadfærd er kernen i den danske forebyggelsesstrategi mod radikaliserings og ekstremisme. Derfor spiller frontlinjef professionelle i kommunerne en central rolle i forebyggelsesstrategien. Denne artikel undersøger, hvordan socialrådgivere sætter radikaliserings på begreb, og under hvilke omstændigheder forebyggelse af radikaliserings tilskrives mening i socialrådgiveres daglige arbejde med udsatte unge og voksne.

R

egeringen udarbejdede i 2009

den første nationale forebyggelsesstrategi mod radikaliserings og ekstremisme. 2009-strategien blev efterfulgt af en opdateret version i 2014. I 2016 blev den seneste forebyggelsesstrategi mod radikaliserings og ekstremisme udarbejdet af den daværende regering. Kernen i den nationale strategi er:

- En tydelig ansvarsfordeling mellem stat, region og kommune
- At radikaliserings og ekstremisme skal bekæmpes ved tidlig opsporing (Udlændinge-, Integrations og Boligministeriet 2016).

Tanken er, at den tidlige opsporing blandt andet skal foregå i kommunernes ordinære system, og at forebyggende indsatser mod radikaliserings skal hentes fra kommunernes eksisterende tilbud, som blandt andet varetages af socialrådgivere og andre frontlinjef professionelle (KL, 2017). I den danske forebyggelsesstrategi betragtes radikaliserings på lige fod med andre former for mistrivsel. Kommunernes forpligtelse reguleres af lov om social service (SEL). I § 12B I SEL fremgår det, at kommunalbestyrelsen skal sørge for, at personer over 18 år har mulighed for at få gratis målrettet rådgivning, hvis de henvender sig, fordi de er i risiko for at blive radikaliserede eller ønsker hjælp til at forlade et ekstremistisk miljø. For børn og unge under 18 år er der ikke tilsvarende eksplisit rådgivningsforpligtelse i lovtæksten. I SEL § 146, som omfatter kommunens tilsynsforpligtelse for børn og unge under

18 år, fremgår det af vejledningen, at den generelle tilsynsbestemmelse jf. § 146 også omfatter børn og unge, der er i risiko for radikaliserings eller ekstremisme (Vejledning om indsatser og særlig støtte til børn og unge og deres familier, 26. feb. 2019, punkt 53). Socialrådgivere kan være de første, der oplever ændret adfærd og mistrivsel hos unge og voksne, der i forvejen er i kontakt med det eksisterende kommunale system. Kommunen kan overveje, om der er behov for at etablere procedurer for, hvordan kommunale medarbejdere skal håndtere bekymringshenvendelser om ekstremisme.

Nationalt Center for Forebyggelse af Ekstremisme tilbyder rådgivning om handlingsplaner og organisering og tilrettelæggelse af arbejdet på området (Vejledning om indsatser og særlig støtte til børn og unge og deres familier, 26. feb. 2019, punkt 66). Kommunernes forpligtelse er endvidere et tema i den politiske aftaletekst, som forventes at danne grundlag for reformen Børnene Først. I aftaleteksten fremgår det, at kommunerne skal støttes i at arbejde målrettet mod at beskytte børn i minoritetsfamilier mod radikaliserings, og at der skal stilles krav om et kommunalt beredskab til forebyggelse, opsporing og håndtering af radikaliserings og ekstremisme (Social- og Ældreministeriet, 2021:12-13). Det må derfor forventes, at det kommende lovforslag om Barnets reform vil indeholde eksplicite regler om netop det.

Socialrådgivere, der tildeler eller udfører sociale indsatser til unge og voksne i landets kommuner, har således en central rolle i den nationale forebyggelsesstrategi mod radikaliserings. I en håndbog, der skal kvalificere kommunale sagsbehandlere i at opspore og identificere bekymringstegn på radikaliserings, defineres radikaliserings som:

”En kortere eller længerevarende proces, hvor en person tilslutter sig ekstremistiske synspunkter eller legitimerer sine handlinger efter ekstremistisk ideologi.” (Nationalt Center for Forebyggelse af Ekstremisme, 2018:7).

I håndbogen fremgår det desuden, at radikaliserings er en samlebetegnelse for en række forskellige dynamikker og processer, der kan indgå i et individs eller en gruppes vej til ekstremisme. Herunder gradvist eller pludseligt engagement i en ekstremistisk gruppe eller miljø, gradvis eller pludselig identificering eller identitetsfusion med ekstremistiske personer

eller grupper og identificering med en ideologi eller stigende eller pludseligt had til bestemte grupper eller personer (Nationalt Center for Forebyggelse af Ekstremisme, 2018).

RADIKALISERING - ET DISKUTERET OG POLITISERET BEGREB

Radikalisering træder særligt frem som kernebegreb i nationalstaters forebyggelsesstrategier i kølvandet på terroraktioner i de store europæiske byer i løbet af 2000'erne. I takt med radikaliseringsbegrebets fremherskende position underkastes begrebet et hav af forskellige begrebs-bestemmelser. Kampen om at fastsætte begrebets betydning bliver en fremtrædende diskussion i politik og forskning. Uagtet de mange diskussioner eksisterer der fortsat ikke videnskabelig konsensus om en definition på radikalisering. Radikalisering og de forskellige forståelser af, hvad der leder til radikalisering, forandres og formes af forskellige forskningstraditioner, samfundsmæssige bevægelser og politisk observans (Lindekilde, 2015; Gemmerli, 2014b, 2015). Det har fået kritikere til at pege på, at fremherskende definitioner af radikalisering ofte er præget af forestillinger om normalitet, hvorved personer, der ikke lever op til gængse normalitetsforestillinger, betragtes som radikaliserede.

Problemet med den normalitetsbårne definition af radikalisering er, at den kan blive instrument for censur og selvrensning af mennesker med et anderledes udseende eller en anormal holdning eller adfærd (Gemmerli, 2015:1-3).

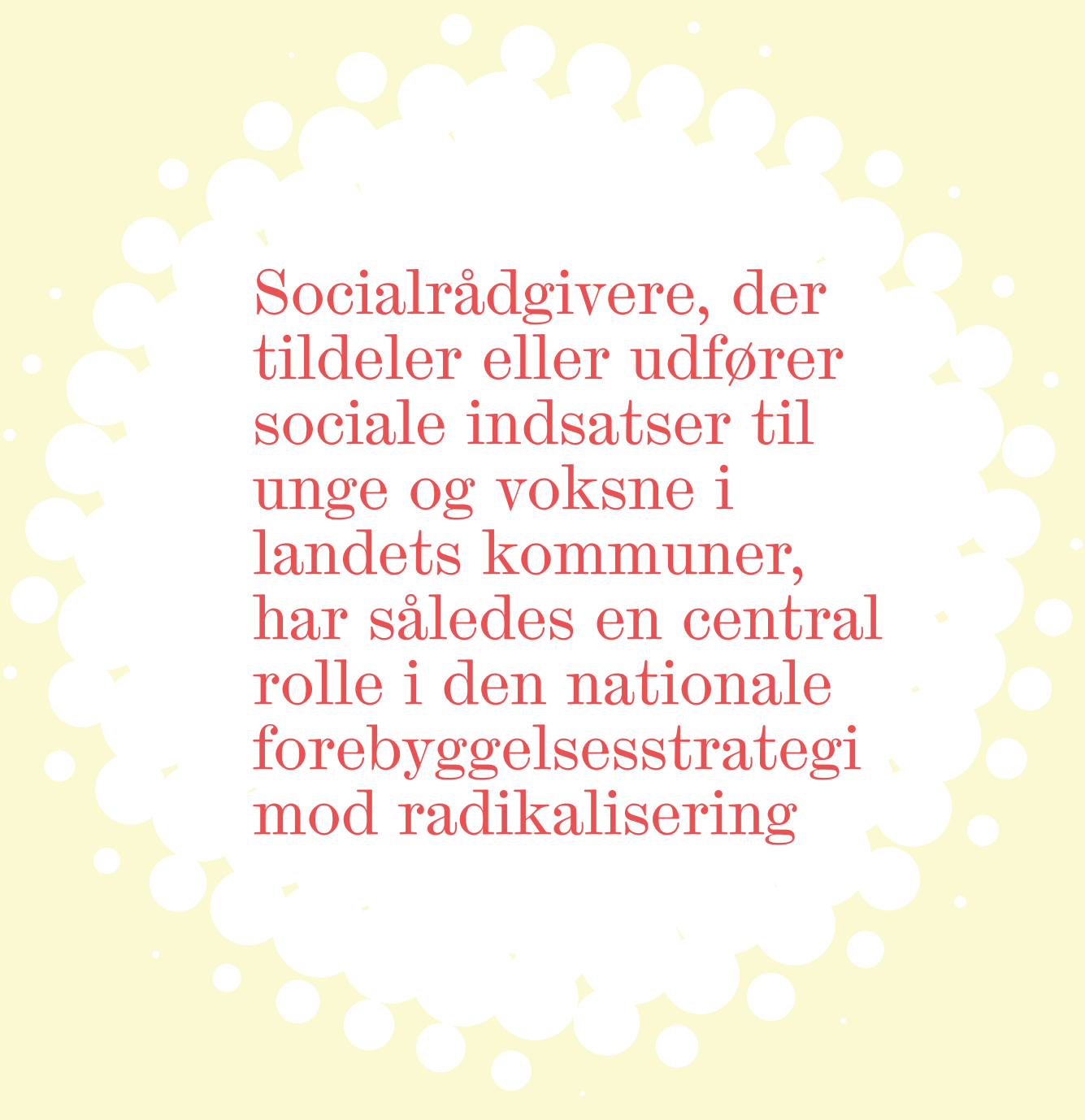
Lignende betragtninger ses hos andre forskere, der peger på, at fremherskende forståelser af radikalisering har betydet, at minoritetsgrupper er blevet mistænkeliggjorte, og det har legitimeret myndigheders indgriben over for muslimske mindretalsgrupper (Sukarieh & Tannock, 2015; Coppock & McGovern, 2014; Kundnani, 2012; Schmid, 2013; Borum, 2011).

Radikaliseringforskere har desuden peget på, at den forskning, der refereres til i policy, ofte er præget af et individfokuseret perspektiv på radikalisering og årsager her til, hvorved forklaringer på strukturelt niveau fortrænges eller udebliver (Sukarieh & Tannock, 2015; Gemmerli, 2014a og 2014b, Coppock & McGovern, 2014; Kundnani, 2012; Schmid,

GINA SØNDERGAARD LYDERSEN

Socialrådgiver, kandidat i pædagogisk filosofi og master i social integration. Lektor på University College, Socialrådgiveruddannelsen i Aarhus. Ginas primære undervisnings- og forskningsfelt socialt arbejde med unge og voksne i udsatte positioner. Gina er tilknyttet Forskningscenter for ledelse, organisation og samfund. gil@via.dk

Socialrådgivere, der
tildeler eller udfører
sociale indsatser til
unge og voksne i
landets kommuner,
har således en central
rolle i den nationale
forebyggelsesstrategi
mod radikaliserings

2013; Borum, 2011). Andre har fremført, at det strukturelle niveau er afgørende, men at forklaringer på strukturelt niveau ikke kan indfange, hvilken betydning social og økonomisk ulighed spiller for det enkelte individs motivation og handlinger.

Flere mennesker oplever strukturel ulighed, men langt fra alle skubbes ud i radikaliseringsproces (Larsen, 2020 a :51; Larsen, 2020b). Den manglende konsensus om radikaliseringsbegrebets bestemmelse og den fremførte kritik har ført til diskussioner om, hvorvidt radikaliseringsbegreb som begreb overhovedet er brugbart i en forebyggelsesstrategi mod terror (DIIS 2009; Richards 2011). Et argument har været, at så vidt formålet med en forebyggelsesstrategi er at forebygge terror, så skal forebyggelsesstrategier bygge på terrorforskning, og ikke på vidtrækkende forståelser af radikaliseringsproces (Richards 2011:143).

SKIFTENDE FORSTÅELSE AF BEGREBET 'RADIKALISERING'

I den tidlige radikaliseringsforskning bliver radikaliseringsproces beskrevet med afsæt i en fasetænkning. Radikaliseringsproces betragtes ud fra en lineær processuel tænkning, hvor et individ eller gruppe i stigende grad accepterer ekstremistiske tanker og midler: "Sådanne modeller forklarer ofte radikaliseringsproces ud fra antagelsen om et sårbart og påvirkeligt individ, der følger en lineær proces, gennem hvilken individet gradvist accepterer brugen af vold for derefter at tage volden i anvendelse" (Gemmerli 2014c:2). Problemet med sådanne forklaringsmodeller er, at nyere forskning næsten entydigt afviser, at radikaliseringsproces følger en lineær proces, hvor radikaliseringsproces per se fører til voldelig ekstremisme (Gemmerli 2014c:2).

I nyere radikaliseringsforskning anlægges et mere komplekst og nuanceret perspektiv, der tager afstand fra simple årsagssammenhænge til radikaliseringsproces. Der findes ikke en terroristprofil. Eftersom det er frontlinjefunktionærer, der forventes at foretage den tidlige opsporing, kan man forestille sig, at frontlinjefunktionærer er særligt udfordrede af skiftende begrebsbestemmelser og manglende konsensus om begrebets betydning (Lindekilde, 2015; Hemmingsen, 2015:35; Mørch, 2016).

Den problemstilling bekræftes i en kortlægning af kommunernes indsats fra april 2018. I kortlægningen fremgår det, at der hersker uklare og divergerende forståelser af radikaliseringsproces blandt frontlinjefunktionærer (Rambøll, 2018). Der synes således at opstå udfordringer, når begrebet rejser sig fra politisk strategi til frontlinjefunktionærer, der forventes at foretage tidlig opsporing. Der eksisterer begrænset

forskningsbaseret viden om, hvordan frontlinjefunktionærer omsætter radikaliseringsbegrebet i praksis. De fleste undersøgelser beskæftiger sig hovedsageligt med metode- og kompetenceudvikling af frontlinjefunktionærer, der arbejder i antiradikaliseringsindsatser (Koebler, 2016). Denne artikel undersøger, hvordan socialrådgivere sætter radikaliseringsproces på begreb, og under hvilke omstændigheder forebyggelse af radikaliseringsproces tilskrives mening i socialrådgiveres arbejde med unge og voksne.

EMPIRISK FELT OG ANALYSESTRATEGI

Artiklens empiriske fund bygger på ti kvalitative interviews med uddannede socialrådgivere (S1-10), der er ansat i forvaltninger, som varetager udfører- og myndighedsfunktioner for unge og voksne i tre danske kommuner. Seks informanter er ansat i forvaltninger, der varetager myndighedsfunktioner for unge fra 12-18 år, mens de øvrige informanter er ansat i forvaltninger, der varetager myndigheds- eller udførerfunktioner for udsatte voksne. Indsatserne er reguleret efter lov om social service, og socialrådgiverens anciennitet i nuværende stillinger spænder fra to-seks år. Interviewene blev gennemført i perioden efterår 2018 til forår 2019.

De kvalitative interviews blev tilrettelagt og gennemført efter den semistrukturerede interviewform med en varighed på ca. en time hver. Interviewguiden blev tilrettelagt ud fra tre hovedtemaer; i det første tema undersøges, hvordan forebyggelse af radikaliseringsproces og tidlig opsporing kommer til udtryk i socialrådgiverens arbejde med unge og voksne. I andet og tredje tema undersøges, hvordan socialrådgivere sætter radikaliseringsproces på begreb, og i hvilke sammenhænge forebyggelse af radikaliseringsproces tilskrives mening. Idet artiklens ærinde er at undersøge, hvordan socialrådgivere begrebsliggør radikaliseringsproces, behandles de empiriske fund som et samlet diskursivt landskab. I kodningen af det empiriske materiale er der tilstræbt en induktiv tilgang. Formålet med den induktive tilgang er at få afdækket betydningsmønstre og tematikker i socialrådgiverens begrebsdannelse om radikaliseringsproces.

Artiklens analysestrategi er inspireret af Reinhart Kosellecks begrebsanalytiske tilgang. Ifølge Koselleck er begreber nødvendige for samfundets eksistens; uden begreber findes der intet samfund og frem for alt ingen politisk handlingsenhed (Koselleck, 2007:58). Ifølge Koselleck indeholder begreber koncentrat af mening, og derfor er begreber flertydige og åbne for fortolkning. Til forskel fra ord lader begreber sig altid kun fortolke (Andersen, 1999). Begrebers åbenhed betyder, at der kan kæmpes om at fastsætte betydningen af et be-

greb. Til at illustrere, hvordan begreber indgår i politiske kampe og strategier, præsenterer Koselleck begrebet: kampbegreb. Kampen referer til kampen om at fastsætte betydning af begreber, og den rolle begreberne spiller for den konkrete politiske og sociale konflikt (Ifversen, 2007:95). Kampbegreber refererer også til kampen om at fastsætte en bestemt begrebsbetydning og gøre denne entydig. Begreber kan således anvendes til at kæmpe med for at fremme en bestemt sag eller handling. Et begreb tager betydning efter sit modbegreb. Det er derfor vigtigt at studere begrebsdannelse i sammenhæng med dannelsen af modbegreber (Andersen, 1999:72). Den tilbagevendende pointe hos Koselleck er, at begreber både har en indholds- og en handlingsside. Begreber kan således bevæge sig fra at være neutrale til at blive værdiladede politiske begreber, der skaber forventninger til sociale handlinger (Andersen, 1999:68-69; Freiesleben, 2016:16-17). Koselleck skelner mellem to begrebsanalytiske spor; den synkron og den diakrone begrebsanalyse. Den diakrone analysestrategi undersøger enkelte begrebsers tilblivelse, historie og transformation. Den synkron analytik undersøger det semantiske felt (kontekst), hvori begrebet optræder og indgår i sammenhæng med en række sagsforhold, som er med til at fastsætte betydningen af begrebet. Konteksten kan være så omfattende som 'samfund' eller meget mere begrænset som eksempelvis en kommunikativ begivenhed (Ifversen, 2007:83; Freiesleben, 2016). Hvis vi ønsker at vide, hvad begrebet henviser til, må vi undersøge de situationer, hvori begrebet bliver anvendt (Koselleck, 2007). I denne artikel fungerer Kosellecks

synkron analytik som analytisk ramme til at indfange ord og begreber, der træder frem, når socialrådgivere sætter radikaliserings på begreb.

FOREBYGGELSE OG OPSPORING AF RADIKALISERING

Den følgende analyse bygger på artiklens empiriske fund. I interviewmaterialet fremgår det, at der er forskel på, i hvor høj grad socialrådgiverne har kendskab til den nationale forebyggelsesstrategi. Nogle socialrådgivere giver udtryk for at have et indgående kendskab til strategien og deres rolle i det forebyggende arbejde, mens andre udtrykker et mere begrænset kendskab. Flere socialrådgivere fortæller, at de er opmærksomme på radikaliseringsproblemer, men at problemerne relateret til radikaliseringsproblemer ikke fylder nævneværdigt i deres daglige arbejde. Socialrådgiverne giver ikke umiddelbart indtryk af at være bekendte med, at kommunernes forpligtelser er indskrevet i servicelovens bestemmelser. Adspurgt er omfanget af sager relateret til radikaliseringsproblemer begrænset, men samtlige socialrådgivere har i større eller mindre omfang haft berøring med eller kendskab til sager, hvor der har været bekymringer om radikaliseringsproblemer, eller hvor radikaliseringsproblemer har været en del af et samlet bekymringsbillede. Det begrænser sig til ganske få sager, hvor socialrådgivere på baggrund af en konkret bekymring om radikaliseringsproblemer har overgivet sagen til ledelsen eller anden myndighed med henblik på videre udredning. Direkte adspurgt, om socialrådgiverne har en særlig opmærksomhed rettet mod opsporing af radikaliseringsproblemer i deres

“Problemet med sådanne forklaringsmodeller er, at nyere forskning næsten entydigt afviser, at radikaliserings følger en lineær proces”

arbejde, giver de fleste udtryk for, at deres primære opgave først og fremmest handler om at udrede eller varetage indsatser, der skal afhjælpe unge og voksnes mere generelle mistrivelsesproblematikker. Socialrådgiverne forklarer, at mistrivsel eksempelvis kan komme til udtryk som misbrugsproblematikker, skolevægring, ensomhed eller udfordringer forbundet med psykisk sygdom. Vi taler om, at radikaliserings måske kan være tegn på mistrivsel. Hertil svarer en informant:

”... jeg arbejder ikke med radikaliserings, jeg arbejder med at få mennesker til at finde ståsted i deres liv” (S7).

Tilsvarende siger en informant:

”Vi kigger ikke på radikaliserings som sådan, vi kigger på trivsel generelt. Vi er ikke vant til at arbejde i en radikaliseringskontekst” (S1).

En anden informant fortæller, at de ikke bruger begrebet i deres arbejde, og at det er et begreb, de er påpasselige med at anvende (S2). Jeg spørger ind til, hvad informanten henviser til med dette udsagn. Informanten forklarer, at begrebet opleves voldsomt, fordi det giver associationer til vold og terror. Tilsvarende betragtninger går igen hos andre, der fortæller, at de ofte undlader at bruge begrebet, fordi de forbinder radikaliserings med stigmatisering:

”Folk er bange for at kalde noget radikaliserings” (S1).

I samtalen om radikaliseringsbegrebets stigmatiserende betydning fremhæver flere socialrådgivere, at medierne spiller en afgørende rolle. En socialrådgiver fortæller:

”Mediernes fremstilling af unge, der rejser i hellig krig, skaber nogle bestemte billeder af radikaliserings” (S3).

En anden udtaler:

”Medierne øver indflydelse på, at vi har større opmærksomhed mod personer med anden etnisk herkomst. Der er en kobling mellem etnicitet og radikaliserings - det er ligesom det billede, man får inde i hovedet” (S2).

I forlængelse af dette udsagn forklarer informanten, at mediernes fremstilling er med til at skubbe på nogle forestillinger om radikaliserings, som gør, at begrebet opleves stigmatiserende. En socialrådgiver forklarer det sådan:

”Når begrebet samvirker med det, der foregår i medierne i øvrigt og behovet for sikkerhed og tryghed, skaber det nogle andre associationer. Så jeg synes, det er et svært begreb” (S7).

”Hvis man bruger begrebet radikaliserings, er det som om, man sætter en label på borgeren” udtaler en anden (S10).

I den føromtaltte kortlægning af kommunernes indsats fremgår det, at frontlinjef professionelle er mindre tilbøjelige til at notere bekymringer om radikaliser ing, fordi de er bange for unødigt at stigmatisere borgere (Rambøll 2018:139).

DEN INTERNE FORBINDELSE MELLEM RADIKALISERING OG STIGMATISERING

I socialrådgivernes beskrivelser kædes radikaliser ing i dets betydning, altså sammen med en stigmatisering, som særligt synes at hæfte sig til personer med anden etnisk herkomst end dansk. Stigmatisering er ikke identisk med radikaliser ing, men indgår i betydningsfastsættelsen af radikaliser ing. Den kommunikative begivenhed, begrebet optræder i, åbner for fortolkninger af begrebet. Samtidig virker de øvrige sagsforhold, begrebet optræder i, for eksempel mediernes fremstilling, ligeledes ind på begrebets bestemmelse. Socialrådgivernes beskrivelser af, hvordan radikaliser ing i betydningen heraf kobler sig til stigmatisering, hænger således sammen med de sagsforhold, begrebet optræder og virker i. Og når stigmatisering indgår i socialrådgiveres begrebsliggørelse af radikaliser ing, kan det hænge sammen med de politiske sagsforhold, hvor begrebet i øvrigt optræder. Som eksempelvis i den nationale forebyggelsesstrategi. Her indgår radikaliser ing sammen med ord og begreber, der beskriver, hvordan marginaliserede unge fra udsatte boligområder udgør en trussel mod landets sikkerhed (Udlændinge-, Integrations og Boligministeriet 2016). Radikaliser ing fortolkes her ved hjælp af ord og begreber, der i deres betydning stigmatiserer bestemte befolkningsgrupper og boligområder. Samtidig fastslår Koselleck, at de, der er brugere af begrebet, ligeledes opretholder begrebsbestemmelsen i de kommunikative begivenheder, aktørerne deltager i (Freiesleben, 2016:25). I socialrådgivernes udsagn opretholdes radikaliseringsbegrebets stigmatiserende betydning i beskrivelser af, hvordan forebyggelse af radikaliser ing opleves mere meningsfuldt i bestemte sammenhænge. Denne betragtning kan ses i følgende citat:

”I Integrationsafdelingen, tror jeg, de har en anden opmærksomhed på det, fordi de har borgere med andre kulturelle baggrunde. Det er måske i de familier med anden etnisk baggrund, at begrebet bliver relevant” (S1).

Kosellecks begrebsanalytiske greb viser, hvordan begrebets bestemmelse både formes af de, der bruger begreberne, og de ydre sagsforhold begrebet indgår i og refererer til. Og på

“De empiriske fund viser, at stigmatisering, normalitet og omsorgssvigt træder frem som centrale temaer i socialrådgivernes begrebsliggørelse af radikaliser ing”

samme måde opretholdes den interne forbindelse mellem radikaliserings og stigmatisering gennem mediernes fortællinger og billeder af radikaliserede unge, der rejser i hellig krig.

DEN INTERNE FORBINDELSE MELLEM RADIKALISERING OG NORMALITET

Det generelle mønster i interviewene er, at socialrådgivere direkte adspurgt finder det vanskeligt at pege på, hvad der ville give anledning til bekymringer relateret til radikaliserings. Enkelte socialrådgivere begrundet det med, at de ved for lidt om radikaliserings, mens flere giver udtryk for, at det kan være vanskeligt at skelne mellem problemstillinger, der kan relateres til radikaliserings, og mere generelle mistrivelsesproblematikker. Informanterne giver dog udtryk for, at der måske er nogle tegn, der giver anledning til øget opmærksomhed på radikaliserings. En socialrådgiver forklarer, at det kan være en sag, hvor den unge udviser isolations-tendens og holdninger, der strider mod det danske samfunds værdier:

”Der vil jeg tænke: Der sker noget her. Den adfærd, der gør, at man begynder at afvige fra normaliteten. Her vil jeg tænke radikaliserings” (S2).

Tilsvarende beskrivelser går igen hos andre informanter, der desuden kæder bekymringer om radikaliserings sammen med unge, der udviser en ekstrem trosretning:

”Radikaliserings er der, hvor man er bekymret for, at den tro, de har, at den bliver så ekstrem, at man er bekymret for, at de her unge går ud og begår handlinger, der er terror. At de bliver hjernevasket, og troen tager over for fornuften” (S2).

Informanten henviser her til islamistisk trosretning. Andre informanter tager afstand fra, at bekendelse til en bestemt trosretning i sig selv er et udtryk for radikaliserings, men at det kan være en del af et samlet bekymringsbillede, hvor en ung lader skægget gro og bærer kjortel. I sådanne beskrivelser fortolkes radikaliserings ved hjælp af ord og begreber, der på et givent tidspunkt og i en bestemt kontekst betragtes som afvigende. Forestillinger om normalitet bliver radikaliseringsbegrebets modsætning. Koselleck fremhæver netop modbegrebets betydning i begrebsdannelser. På samme måde, som vi så det i analysen af den interne forbindelse mellem radikaliserings og stigmatisering, synes der at optræde en intern forbindelse mellem radikaliserings (begreb) og normalitet (modbegreb), når socialrådgivere sætter radikaliserings på begreb. Brugen af normalitet som modsætning til radikaliserings kan spores i den nationale strategi, hvor radikaliserings groft formuleret betegnes som ”en bevægelse fra (demokratisk) normalitet til (en form for) ekstremisme, hvor bevægelsen ofte starter i radikale tanker og ender i voldelige handlinger” (Gemmerli, 2015:3). Normalitet anvendes altså i det politiske sprogbrug til at betydningsfastsætte radikaliserings.

På den måde bliver radikaliseret et værdiløst begreb, der kan bruges til at fremme en bestemt sag eller handling.

DEN INTERNE FORBINDELSE MELLEM RADIKALISERING OG OMSORGSSVIGT

Det er vanskeligt at tale om opsporing og bekymringer relateret til radikaliseret uden samtidig at tale om mulige årsager til radikaliseret. Her giver socialrådgiverne i overvejende grad udtryk for, at opvæksten og den primære familie har afgørende betydning herfor. Forud for følgende citat taler vi om personer, der kan være sårbare over for at blive radikaliseret:

”Jeg tror, den unge er omsorgssvigtet eller har manglende tilknytning. Måske nogle har været udsat for vold. Dem, man har læst om, har også været nogle med narcissistiske eller psykopatiske træk. Jeg tror, de følelsesmæssigt er så spolerede, og der er noget med empatien, når man begynder at have de her tanker. Og går videre med det ” (S1).

Tilsvarende beskrivelser træder frem hos andre informanter, der også angiver forældrenes eller den unges/voksnes psykiske habitus som en faktor, der har betydning. Samtidig understreger nogle informanter, at stærke forældre og familied medlemmer kan have en direkte påvirkning på, hvorvidt en ung eller voksen bliver radikaliseret. I disse udsagn beskrives den radikaliserede som en ung sårbar person, der er nem at hverve. Gentagne oplevelser af diskrimination angives i forlængelse heraf som en mulig årsagsforklaring. Til trods for nuancer i informanternes udsagn er omsorgssvigt et tilbagevendende tema, når socialrådgivere taler om årsager til radikaliseret.

I socialrådgivernes beskrivelser kædes radikaliseret sammen med forestillingen om et sårbart individ, der på grund af psykiske og/eller sociale forhold har en øget risiko for at blive radikaliseret, og der optræder således en intern forbindelse mellem omsorgssvigt og radikaliseret. Hvis vi betragter dette fund med afsæt i forskning i policy-implemteret kædes omsorgssvigt sammen med radikaliseret i socialrådgiveres beskrivelser, fordi socialrådgivere opererer ud fra faglige normer og værdier, som indsocialiseres gennem uddannelse (Lindekilde, 2015:438). Teorier om omsorgssvigt som årsagsforklaring på sociale problemer er gennemgående på socialrådgiveruddannelsen. Dertil kommer, at flere af de interviewede socialrådgivere har mere end to års erfaring i at udrede og varetage indsatser for unge og voksne, hvor om-

sorgssvigt ofte indgår som direkte årsag til mistrivsel. Dette forhold kan være med til at forklare, hvorfor omsorgssvigt optræder som et centralt tema, når socialrådgivere sætter radikaliseret på begreb. Hvis vi betragter de øvrige sagsforhold, som radikaliseringsbegrebet indgår i, kan vi vende tilbage til servicelovens bestemmelser og den politiske aftaletekst ‘Børnene Først’. I aftaleteksten optræder radikaliseret under overskriften: Forebyggelse af omsorgssvigt i minoritetsfamilier. Her optræder radikaliseret altså sammen med omsorgssvigt og minoritetsfamilier. På den måde konstrueres og opretholdes sammenhængen mellem radikaliseret, etnicitet og omsorgssvigt i de sagsforhold og kommunikative begivenheder, hvori radikaliseringsbegrebet optræder og virker.

HVAD BETYDER DEN MANGLENDE BRUG AF BEGREBET?

Formålet med artiklen er at undersøge, hvordan socialrådgivere sætter radikaliseret på begreb i deres daglige arbejde med unge og voksne. De empiriske fund viser, at stigmatisering, normalitet og omsorgssvigt træder frem som centrale temaer i socialrådgivernes begrebsliggørelse af radikaliseret. Og når tro, etnicitet og afvigelse optræder sammen med omsorgssvigt, normalitet og stigmatisering i de sagsforhold og kommunikative begivenheder, radikaliseret indgår i, næres forestillingen om, at der eksisterer mennesker, der er særligt sårbare overfor at blive radikaliseret. Samtidig viser analysen, at socialrådgivere finder radikaliseringsbegrebet stigmatiserende, hvilket resulterer i, at nogle socialrådgivere undlader at bruge begrebet. Artiklen viser således kontekstens betydning for radikaliseringsbegrebets bestemmelse, og hvordan konteksten former, hvordan og hvilke sociale handlinger, der opleves meningsfuldt. Det er vanskeligt at udlede, hvilken betydning socialrådgivernes manglende bekendelse til begrebet kan have for forebyggelsesstrategiens målsætning om tidlig opsporing. Det kan betyde, at bekymringer relateret til radikaliseret udebliver i socialrådgiveres vurderinger. Kan det i så fald indebære, at kernen i forebyggelsesstrategien står på usikker grund?

REFERENCER

Andersen, Niels Åkerstrøm (1999): Diskursive analysestrategier, Foucault, Koselleck, Laclau, Luhmann. Nyt fra Samfundsvidenskaberne.

Borum, Randy (2011): Rethinking Radicalization. *Journal of Strategic Security*, vol.4.

Coppock, Vicki & McGovern Mark (2014): 'Dangerous Minds'? Deconstructing Counter Terrorism Discourse, Radicalisation and the 'Psychological Vulnerability' of Muslim Children and Young People in Britain. *National Children's Bureau*. Vol. 28: issue 3.

Freiesleben, Anna Mikaela (2016): Et Danmark af parallelsamfund - segregering, ghettoisering og social sammenhængskraft: Parallelsamfundet i dansk diskurs 1968-2013 - fra utopi til dystopi. *Det humanistiske fakultet*. Københavns Universitet.

Gemmerli, Tobias (2014a) Radikalisering: En kamp mellem politik og videnskab. *DIIS*.

Gemmerli, Tobias (2014b): Online-radikalisering: Et uafklaret begreb. Litteraturreview af definitioner og tilgange inden for online-radikalisering. *DIIS Report 2014:07*.

Gemmerli, Tobias (2014c): Ny definition af radikalisering - en ligning med mange ubekendte. *DIIS Report 2014:07, DIIS*.

Gemmerli, Tobias (2015): Radikalisering: Et politisk konstrueret begreb, *DIIS*.

Hemmingsen, Ann-Sophie (2015): An Introduction to The Danish approach to countering and preventing Extremism and Radicalization. *DIIS Report 2015: 15:5-15*.

Ifversen, Jan (2007): Begrebshistorien efter Reinhart Koselleck. *Slagmark*: 48/2007.

Koehler, Daniel (2016): Understanding Deradicalization - Methods, Tools and Programs for Countering Violent Extremism. *Routledge*.

Koselleck, Reinhart (2007): Begreber, tid og erfaring: En tekstsamling. *København: Hans Reitzel*.

Kundnani, Arun (2012): Radicalisation: the Journey of a concept. *LACE & CLASS*, Sage. vol. 54(2):3-25.

Larsen, Jeppe Fuglsang (2020a): Radical, Islamism as an Answer - a contribution to theorizing the attraction of radical Islamism in the west. *Aalborg Universitet*.

Larsen, Jeppe Fuglsang (2020b): Talking about radicalization. *Nordic Journal of Criminology*. 21:1, 49-66.

Lindekilde, Lasse (2012): Value for Money? Problems of Impact Assessment of Counter-Radicalization Policies on End Target Groups: The Case of Denmark. *European Journal on Criminal Policy and Research* vol. 18:4.

Lindekilde, Lasse (2015): Dansk forebyggelse af ekstremisme og radikalisering 2009-2014: udviklings- tendenser og fremtidige udfordringer. *Politica*, 47. årg. nr. 3, 2015: 424-444.

Mørch, Line Lerche (2016): Pædagogik kan forebygge radikalisering. *ASTERISK*, december 2016: 18-21. DPU.

Richards Anthony (2011): The Problem with 'radicalization' the remit of 'Prevent' and need to refocus on terrorism in the UK. *Internal Affairs* 87:1, 2011. 143-152

Schmid, Alex P. (2013): Radicalisation, De-radicalisation, Counter-Radicalisation: A Conceptual Discussion and Literature Review, *ICCT*.

Sukarieh, Maysoun & Tannock, Stuart (2015): The deradicalisation of education: terror, youth and the assault on learning. *Race & Class*: 2015. *Institute of Race Relations*, Vol. 57(4): 22-38.

ANDEN LITTERATUR

DIIS (2009): Diskursen om radikalisering / The discourse on the radical. DIIS konference rapport. *Baseret på konference afholdt den 16.-17. nov. 2009 på Dansk Institut for Internationale Studier*.

KL (2017): Forebyggelse af radikalisering - seks opmærksomhedspunkter. *Kommuneforlaget A/S*

Nationalt Center for Forebyggelse af Ekstremisme (2018): Håndbog til kommunerne om forebyggelse af ekstremisme. *Udlændinge- og Integrationsministeriet*.

Rambøll (2018): Kortlægning af kommunernes indsats med forebyggelse af ekstremisme og radikalisering.

Social- og Aldreministeriet (2021): Børnene Først. *Aftaletekst*.

Udlændinge-, Integrations-, - og Boligministeriet (Regeringen 2016): Forebyggelse og bekæmpelse af ekstremisme og radikalisering. *National handlingsplan*.

LOVTEKST

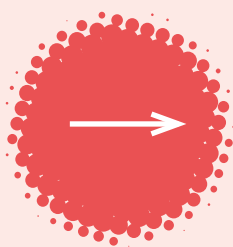
Serviceoven (2021, 1. juli). Lovbekendtgørelse nr. 1548. Bekendtgørelse af lov om social service, med senere ændringer indarbejdet.

Vejledning om indsatser og særlig støtte til børn og unge og deres familier nr. 9142 af den 26. feb. 2019.

PEER REVIEWED

Tvangsadoption og forældresamvær – ændret syn på børn og forældre

AF ANETTE FAYE JACOBSEN, SENIORFORSKER,
OG IDAMARIE LETH SVENDSEN, LEKTOR

Folketinget forventes i 2022 at vedtage en ny 'Barnets lov'. Foreløbig kender vi den brede politiske aftale, som blev indgået i foråret 2021 på baggrund af regeringens reformudspil 'Børnene først'. Udspillet var markant: Flere rettigheder til børnene, flere tidlige anbringelser og tvangsadoptioner. Artiklen diskuterer det ændrede perspektiv på børn og deres behov, som har vundet frem både i Danmark og Norge.

D

ensocialdemokratiske regering har haft de udsatte børn meget højt på dagsordenen allerede fra begyndelsen. Som i Mette Frederiksens første nytårstale, hvor hun brugte det meste af sin tid på at fortælle, at hun vil "stå på børnenes side". Kommentatorerne var ved at falde ned af deres tv-taburetter i forbavselse over, at al den kostbare tid i årets store tale handlede om børn. Det var ligesom ikke 'rigtig politik'. Men udsatte børn – og deres forældre – er virkelig blevet et politisk tema.

Regeringen har også gjort børn til et politiseret emne. Rotorikken har været skarp: Socialminister Astrid Krag har talt om en "værdikamp" og har fremmanet "de hidsige reaktioner", der er kommet fra de øvrige partier, overfor regeringens udspil¹. Det er noget nyt. Næsten al lovgivning siden Barnets Reform har været bakket op af brede forlig i Folketinget, ofte enstemmigt vedtaget af alle partierne (Faye Jacobsen, 2019, 49-51). Med den senere aftaletekst er der dog igen lagt op til, at man finder sammen i et bredt forlig.

Aftaleteksten om "Barnets lov" indeholder et stort katalog med forslag, der skal styrke støtten til udsatte børn og give børn flere rettigheder i forhold til forældrene. Der ønskes et opgør med den såkaldte "indsatstrappe", hvor anbringelse først overvejes som sidste udvej. Anbringelse af et barn på grund af forældrenes manglende forældreevne vil forpligte kommunen til at undersøge og eventuelt anbringe barnets søskende ("følg eller forklar"). Der gives desuden mulighed for at træffe afgørelse om anbringelse og bortadoption før fødslen, når forældrene vurderes aldrig at kunne udvikle forældreevne, så de kan tage vare på barnet. "Permanent anbringelse" skal altid overvejes i forbindelse med genbehandling af tvangsanbringelsessager. Barnet får desuden ret til at lade Ankestyrelsen vurdere en afgørelse om

hjemgivelse (en second opinion), ret til efter en bestemt periode at bede om at være permanent anbragt, ret til at bede om at bo et andet sted end hos de biologiske forældre og ret til at bede om at blive adopteret af sine plejeforældre.

Barnet skal have partsrettigheder fra det er 10 år, hvor grænsen nu er 12 år. Børn vil også få ret til, at samvær suspenderes for en periode og til at få indflydelse på rammerne for samværet. Andre sektorer ansvar for udsatte børn: skoler, psykiatri, osv. er der mindre interesse for i forslaget. Dog forudsættes handleplanerne ændret i retning af et øget fokus på sektorernes ansvar for barnet, men det er ikke særligt konkret, hvad der kan ligge i dette. Børns nye rettigheder er ret entydigt udfoldet i helt bestemte sammenhænge: I deres relationer til forældrene med et fokus på børne- og familieforvaltningens ansvar.

SKIFT I SYN PÅ BØRN OG FORÆLDRE

Regeringens udspil markerer et skift i synet på beskyttelsen af udsatte børn. I en årrække har interessen blandt beslutningstagere på Christiansborg og i mange kommuner været rettet mod forebyggende foranstaltninger som alternativ til anbringelse (Lausten m.fl., 2013. Socialstyrelsen, 2018). Der er over en årrække blevet igansat programmer for tidlig indsats (Højbjerg Jacobsen m.fl., 2018). Argumentationen har lydt, at det var bedre menneskeligt, fagligt og ikke mindst økonomisk at sætte ind, før problemerne voksede sig så store i familierne, at der måtte stærkere indgreb som anbringelser til (Lausten m.fl., 2010). Der blev henvist til empirisk evidens (Svendson, 2013). Programmerne skal dog ses i sammenhæng med, at der også er gennemført en række reformer med fokus på barnet frem for forældrene, herunder øget adgang til adoption uden samtykke, mulighed for videreført anbringelse og forlænget genbehandlingsfrist (bl.a. ændringerne med Barnets Reform 2010 og lov nr. 136 2020 om stabilitet i tvangssager).

Målsætningen om at forebygge betød et større fokus på forældreinddragelse. Allerede med anbringelsesreformen fra 2006 blev kommunerne forpligtede til at overveje, hvordan familie og netværk kunne inddrages systematisk i barnets sag, også efter en anbringelse (Socialstyrelsen, 2007, 35-36). Forældrene skulle ses som betydningsfulde samarbejdspartnere før, under og efter en anbringelse (Socialstyrelsen, 2012, 19). Der blev igansat udviklingsarbejder i en række kommuner ud fra et grundsynspunkt om, at "forældre har ressourcer, som kan sættes i spil, og at en forandring er mulig." (PwC/VIVE 2019, 9).

I regeringens udspil har der ligget en kritisk brod vendt mod dette syn på udsatte forældre. I medierne har Astrid

Krag ofte sagt, at forældrene får for mange chancer i de dårligst fungerende familier². Det betyder naturligvis ikke, at al forebyggelse og støtte i hjemmet er ubrugelig i ministerens optik. Med aftaleteksten er der da også kommet en række forslag ind om øget forebyggelse, bl. a. i form af familiehuse. Men den store vægt på børns rettigheder afspejler en tilgang, som lægger mindre vægt på de biologiske familieband. Det er et synspunkt, som har været diskuteret meget i Norge, hvor man også har brugt tvangsadoptioner i langt højere grad end herhjemme. Det kan være illustrativt at trække nogle af erfaringerne fra vores naboland ind.

DET BIOLOGISKE PRINCIP

I Norge har man arbejdet med det 'biologiske princip' i børneforsorgen. Det spiller også en rolle i lovgivning og praksis herhjemme, men er langt mere fremme i debatten i Norge. Det er en grundholdning, der tilsiger, at et barn helst skal vokse op hos sine forældre, og at kontakten mellem barn og familie skal opretholdes efter en anbringelse (Barne- og Ligestillingsdepartementet, 2019, s. 35). Princippet har dog længe været ganske omstridt i Norge. En ekspertgruppe, Raundalen-udvalget, opkaldt efter formanden, blev nedsat i 2011 af den norske regering for at vurdere, om det biologiske princip stadig var fagligt og værdimæssigt velbegrundet i lyset af samfundets syn på børn og forældre.

Raundalen-udvalget foreslog, at der blev anlagt et mere psykologisk funderet perspektiv på børnesager. Det vigtige burde være at understøtte en "udviklingsfremmende tilknytning" for barnet, både i forbindelse med en anbringelse og i afgørelser om samvær. (NOU, 2012, 15-18). Forslaget blev ikke umiddelbart indført i Barnevernsloven. Det har dog haft stor indflydelse på de politiske og børnefaglige debatter. Modstillingen mellem det biologiske og det psykologiske perspektiv har også haft betydning herhjemme³ (Egelund, 2011, 146). Den omfattende forskning i børns tilknytning til deres omsorgspersoner har understreget, at stabilitet og tætte, vedvarende relationer er helt afgørende for et barns udvikling. Tendensen er gået i retning af at nedtone den stærke vægning af båndene mellem mor og barn som helt særligt bestemmende for barnets tilknytningsmønster (Højberg, 2012, 25-29).

MINDSTE INDGREBS-PRINCIP

Ny viden om og fokus på resiliens og beskyttelsesfaktorer har passet godt sammen med ønsket om tidlige, forebyggende indsatser (fx Socialstyrelsen, 2018). Den tilgang har nordmændene også et ord for: Mindste indgrebs-princippet. Det

ANETTE FAYE JACOBSEN

Ph.d. i rets-, ide- og politisk historie, seniorforsker ved Institut for Menneskerettigheder. Anette har forsket i FN's børnekonvention og børns rettigheder på det sociale område i Danmark i en årrække. Hun er for tiden i gang med et projekt med fokus på kommunernes brug af adoption og servicelovens kontinuitetsregler.
afja@humanrights.dk

IDAMARIE LETH SVENDSEN

Cand.jur., ph.d., lektor ved Københavns Professionshøjskole, socialrådgiveruddannelsen.
idsv@kp.dk

tilsiger, at barnet og familien skal støttes med foranstaltninger, der ikke griber mere ind, end der er brug for. Loven fastslår, at en anbringelse ikke må ske, hvis barnet kan hjælpes tilfredsstillende på andre måder (barnevernloven § 4-20). Det skal dog ses i lyset af barnets bedste-princippet, som også er lovfæstet i Barnevernsloven (§ 4-1).

Mindste indgrebs-princippet var også tidligere fremhævet i den danske lovgivning, men er gennem flere reformer blevet nedtonet i serviceloven, som i dag siger, at der skal vælges den støtte, som bedst løser de afdækkede problemer og behov. Det fremgår dog fortsat af servicelovens formålsbestemmelse (§ 46) og af reglerne om anbringelse uden samtykke (§ 58), at problemer i familien så vidt muligt skal forebygges og afhjælpes i hjemmet eller i det nære miljø.

Mindste indgrebs-princippet har i praksis været et omdrejningspunkt i den velkendte 'Sverigesmodel', hvor målsætningen er at bevæge sig ned ad en 'indsatstrappe' (Møller m.fl., 2017, 7). Denne tilgang har mødt nogen kritik både i Danmark og i Norge (Engen m.fl., 2017, 47). For hvis anbringelse ses som en 'sidste udvej', enten af hensyn til økonomien eller af hensyn til forældrene, kan det blive barnet, der taber i den sidste ende, fordi de mindre indgreb ikke var tilstrækkelige til at beskytte det mod omsorgssvigt. Det er en gammelkendt kritik (Faye Jacobsen, 2015, 75-76), der også ligger på linje med aftaleteksten og Astrid Krag's og regeringens synspunkt om, at børnene svigtes, hvis forældrene får for mange chancer. Regeringens holdning støtter sig på empiriske undersøgelser og statistik⁴, men den er også et udtryk for et bestemt, normativt 'børnerettighedstilgang'. Vi diskuterer begge dele lidt nærmere nedenfor.

STATISTIK OM UDSATTE BØRNS LIVSMULIGHEDER

Der er mange statistikker, der søger at måle og sammenligne udsatte og anbragte børns livsbaner med andre børns, både i Danmark og internationalt. Alligevel er det svært at sige noget helt sikkert om, hvilke foranstaltninger der er de bedste på et generaliserbart niveau. Det daværende Socialforskningsinstitut, SFI, udgav en oversigt over international forskning i 2007, som pegede på, at adopterede børn har en langt mere positiv udvikling på alle målte områder sammenlignet med børn, der hjemgives eller anbringes hos plejefamilie. Der er dog metodiske svagheder i forskningen, som gør konklusionerne noget usikre (Nygaard Christoffersen m.fl., 2007, 156). I Sverige er der lavet virkelig gode studier, der sammenligner livsforløb for adopterede, svenske børn med børn i langvarig pleje. Et af disse baserer sig på meget store grupper af børn, som følges over en lang årrække, et andet

er et tvillingestudie (Hjern m.fl., henholdsvis 2011 og 2019). Konklusionerne er i høj grad de samme som i den danske forskningsoversigt. Men også i den mest solide svenske forskning er der en selektionsskævhed i den forstand, at de børn, der blev bortadopteret, generelt kom fra betydeligt bedre baggrundsmiljøer, end de børn, der blev sat i langvarig pleje. Det betyder her, ligesom i SFIs undersøgelse, en potentiel overvurdering af resultaterne for bortadoptererede børn.

Også i Norge er der lavet forskningsoversigter over bortadoption i sammenligning med andre foranstaltninger. Forskellen til Danmark og Sverige er, at de norske myndigheder i højere grad har handlet på baggrund af forskningsresultaterne. Der har været politisk interesse for at bruge adoption som foranstaltning siden omkring år 2000, og i praksis bortadopteret betydeligt flere børn i Norge end i Danmark. I perioden 2011-2016 har antallet været 50 om året i gennemsnit, heraf var ca. en fjerdedel frivillige fra forældrenes side. Der er desuden ønske om, at adoption skal bruges endnu oftere, end det sker i dag. (Helland m.fl. 2019, s. 195, 199). Lovgivningen om tvangsadoption i Norge (Barnevernsloven § 4-20), ligner meget den nuværende danske, så det er ikke her, vi finder grunden til den store forskel i brugen af denne type foranstaltning. Årsagen skal snarere findes i et noget andet syn på barnet i relation til forældre og samfund i Norge. Det diskuterer vi lidt nærmere nedenfor

BARNETS RETTIGHEDER

I Norge har der været en meget stærk bevægelse i retning af, at barnet skulle beskyttes gennem egne rettigheder. Inspirationen er blandt andet kommet via FN's Børnekonvention. De bærende principper fra konventionen om at prioritere barnets tarv højt og inddrage barnet, blev indføjet i den norske Grunnlov i 2014 (§ 104).

Rettighedstilgangen blev også indarbejdet i Barnevernsloven i 2018. Det hedder i § 1-5, at "Barn har *rett* til nødvendige tiltak etter loven, når vilkårene for tiltaket er oppfylt" (kursivering tilføjet). Det er meget bredt formuleret, og ethvert tiltag i en børnesag bygger fortsat på et samlet skøn over barnets behov. Så man kan spørge, om rettighedsformuleringerne gør nogen forskel i praksis? I Danmark er reglerne generelt ikke formuleret med udgangspunkt i barnets rettigheder, men i myndighedernes forpligtelser. En af de få undtagelser er reglerne om samvær og kontakt, som vi kommer nærmere ind på nedenfor.

I Norge har der været et og er fortsat et stærkt pres fra børneorganisationer, specialister og andre for at give barnets interesser og rettigheder en stærkere vægtning over andres in-

“Børns nye rettigheder er ret entydigt udfoldet i helt bestemte sammenhænge: I deres relationer til forældrene med et fokus på børne- og familieforvaltningens ansvar”

teresser, det vil oftest sige forældrenes. Det afspejler sig i de 160 høringsvar (Barne- og Ligestillingsdepartementet, 2019, 24) til den seneste reform af Barnevernloven, der netop er blevet vedtaget i sommeren 2021. Den nye lov understreger, at barnets bedste er et grundlæggende hensyn i handlinger og afgørelser, og at barnets egen mening skal have stor vægt i vurderingen af, hvad der er barnets bedste (Barnevernsloven 2021, § 1-3). Det norske justistministerium har advaret om, at loven kan tolkes således, at der ikke skal ske nogen afvejning af barnets bedste mod andre hensyn. En sådan prioritering kan risikere at bringe Norge i konflikt med Den Europæiske Menneskerettighedskonvention (EMRK), hvor der er krav om at afveje barnets tarv i lyset af respekten for familielivet, som er en del af menneskerettighedskonventionen (Barne- og Ligestillingsdepartementet, 2019, s. 37). Ministeriets bekymring skyldes, at Norge har fået flere domme imod sig fra Menneskerettighedsdomstolen.

MENNESKERETLIGE STANDARDER FOR ANBRINGELSER OG ADOPTION UDEN SAMTYKKE

De seneste år har Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol (EMD) optaget 39 norske børnesager til behandling. Et sensationelt højt antal, når man sammenligner med, at domstolen siden sin oprettelse i 1959 har afsagt i alt 52 domme mod Norge (NIM, 2021, 1). De usædvanligt mange sager vidner om, at der er noget mere principielt på spil. I kort form kan man sige, at der er udviklet forskellige syn på børn og forældre og deres indbyrdes forhold: Hvor Norge har bevæget sig i retning af et stadig stærkere individ- og udviklingsorienteret fokus på barnets tarv, så har domstolen på det se-

neste mobiliseret et biologisk relationsorienteret syn på retten til familieliv (Faye Jacobsen, 2020).

EMD opererer med en række principper, som børnesager vurderes efter. Retten til familieliv ses altid som en afvejning af hensyn både til forældrene og til barnet, og det er relationerne imellem dem, som skal beskyttes som en menneskeret. Udgangspunktet for domstolen er, at en anbringelse af et barn er et alvorligt indgreb i retten til familieliv, og derfor bør være midlertidig. Det betyder, at myndigheder skal arbejde på, at barnet kan komme hjem igen, og samvær, kontakt og støtte til forældrene skal derfor prioriteres højt. Hvis barnet og forældrene ikke har samme interesser, er det dog altid barnets tarv, der må vægtes stærkest. Der kan være familier, hvor det er rigtigst, at barnet anbringes langvarigt uden for hjemmet eller bortadopteret. Her er domstolens kriterier, at forældrene helt mangler forældreevne, og/eller at det vil skade barnet at blive hjemgivet. Over lang tid kan barnets tætte tilknytning til sin plejefamilie også være en begrundelse for, at det bortadopteret. Domstolen giver staterne en vis frihed til at udforme regler og praksis om selve fjernelsen af barnet fra familien på kort sigt, mens retten til familieliv vurderes strengere i det langsigtede perspektiv. Det er derfor en fast standard, som nævnes i mange EMD-domme, at en egentlig afskæring af relationen til den biologiske slægt kun kan accepteres under exceptionelle omstændigheder.

NORGE DØMT VED MENNESKERETS DOMSTOLEN

I EMD-sagen Strand Lobben mod Norge fra 2019 så man de to forskellige tilgange til tilknytning folde sig ud: den udviklingsorienterede og den biologiske. En måned gammel dreng

blev anbragt i pleje, da moren vurderedes helt ude af stand til at tage sig forsvarligt af ham. Mor og søn havde derefter overvåget samvær fire gange om året – ofte konfliktfyldt, og drengen reagerede negativt på det. Tre år gammel blev drengen indstillet til tvangsbortadoption til sine plejeforældre. Sagen blev indanket for Den Europæiske Menneskeretsdomstol, som i 2017 stadfæstede adoptionen og bl.a. henviste til, at adoptivforældrene var åbne over for samvær med de biologiske forældre efter adoption (Strand Lobben, 2017, 124).

Imidlertid omgjorde EMD's storkammer i 2019 den ovennævnte afgørelse fra 2017 og dømte Norge for at have krænket morens og drengens ret til familieliv. Storkammeret har 17 dommere mod normalt 7. Hverken den første 2017-dom eller storkammerdommen var enstemmig. Storkammerdommen fastslog, at Norge alt for hurtigt opgav at støtte morens – og drengens – ret til familieliv ved at fastsætte et meget begrænset samvær. Hermed mente storkammerets flertal ikke, at drengen fik mulighed for at udvikle en tilknytning til sin mor. Eksemplet viser, at domstolen i sager med langvarig anbringelse og adoption går dybt ned i sin vurdering af de nationale myndigheders regulering af og støtte til samvær og mulig hjemgivelse af barnet. Domstolen understreger dog, at disse principper, som også nævnt ovenfor, ikke må gå ud over barnets tarv og udvikling (Strand Lobben, 2019, 203-209). I Norge har praksis været, at hvis der var tale om en langvarig anbringelse, blev barnets relation til sine forældre ikke tillagt særlig betydning. Myndighederne har typisk tildelt såkaldt 'kontaktsamvær' af et par timers varighed tre til seks gange om året. Det vigtige var, at barnet opbyggede stabil tilknytning til sine plejeforældre, mens relationen til de biologiske forældre alene skulle fastholde barnets kendskab til sit ophav (NIM, 2020, 34). I den nye Barnevernslov har man dog understreget, at der skal "sterke og specielle grunde" til, at samvær begrænses stærkt eller falder helt bort (§ 7-2). Det er ment som en justering, der imødekommer EMD's kritik.

Hos menneskerettighedsdomstolen er der en stærkere vægtning af den biologiske tilknytning i sammenligning med den nyere udvikling i de nordiske lande. I de norske sager har de meget begrænsede samvær således ifølge EMD medvirket til, at de biologiske forældre er blevet afskåret fra at få et tæt forhold til barnet. Dermed har myndighederne selv skabt grundlaget for den manglende tilknytning og krænket forældrenes og barnets ret til familieliv.

Mange af forslagene i den nye danske aftaletekst peger i 'den norske retning'. Det gælder fx den øgede pligt til at overveje "permanent anbringelse" og adoption, opgøret med 'indsatstrappen' og de øgede rettigheder for børn. Et spørgs-

“I Norge har der været en meget stærk bevægelse i retning af, at barnet skulle beskyttes gennem egne rettigheder”

mål, der ikke har været omtalt så meget, men som sætter mere konkret lys på brydningerne på børneområdet, er retten til samvær og kontakt mellem barnet og de biologiske forældre under anbringelse – og efter adoption. Det ser vi derfor nærmere på i det følgende afsnit.

SAMVÆR OG KONTAKT UNDER ANBRINGELSE

Som vi nævnte ovenfor, er serviceloven generelt ikke formuleret som en 'rettighedslov'. I § 71 om samvær og kontakt under anbringelsen er det dog barnet eller den unge, der har ret til samvær og kontakt med forældre og netværk under anbringelsen ud fra barnets bedste. Men barnets ret er i realiteten afhængig af de biologiske forældre. De har således (i modsætning til det øvrige netværk) partsrettigheder i sager om samvær og kontakt, og barnets ret til samvær og kontakt med dem afhænger i praksis af deres vilje til samarbejde. Kommunen har pligt til at arbejde for, at forbindelsen holdes ved lige og sikre, at forældrene får information om barnets forhold. Samvær og kontakt kan begrænses eller helt afbrydes. Det anses for et alvorligt indgreb i familielivet, som kun børn- og ungeudvalget kan træffe afgørelse om under overholdelse af en række retsgarantier. Derfor skal det ske for en begrænset periode, som ofte er op til seks måneder, og der skal en del til for at træffe en sådan afgørelse. Det vil typisk sige, at samværet skal være skadeligt for barnet og påvirke det negativt både før og efter. Det større barns aktive vægring ved kontakten har også stor betydning (Ankestyrelsen, 2016, 2019).

Reglerne om samvær under anbringelse efter serviceloven afspejler altså retten til familieliv for barnet. I realiteten er det også en ret for forældrene. Afbrydelse af samvær skal være tidsbegrænset, og i lovgivningen opereres ikke med de meget korte 'kontaktsamvær', som vi har nævnt ovenfor om de norske regler. På denne baggrund kan de danske regler siges at være i tråd med EMD's praksis om retten til familieliv. De foreslås da heller ikke ændret med aftaleteksten, udover at barnet over en vis alder får ret til at anmode om at få suspenderet samvær i en periode. Men aftaleteksten indeholder forslag om øget brug af adoption, hvilket medfører et opbør af relationen til den biologiske slægt og dermed retten til samvær og kontakt efter serviceloven. Derfor er det relevant at se nærmere på reglerne om kontakt efter adoption – såkaldt 'post-adoptionskontakt'.

SAMVÆR OG KONTAKT EFTER ADOPTION

Som følge af et stærkt politisk ønske om flere adoptioner blev der i 2009 sat gang i udviklingen i retning af lempelse

af adgangen til adoption uden samtykke (lov nr. 494, 2009. § 3, nr. 1). Dette medførte kritik af den afskæring af de biologiske bånd, som ligger i adoption. Derfor blev der samtidig tilføjet en regel i forældreansvarslovens § 20 a, så den oprindelige slægt til et bortadopteret barn som noget nyt fik mulighed for at anmode om samvær eller kontakt med barnet også uden adoptivforældrenes samtykke. Hermed blev princippet i adoptionslovens § 16 om, at relationen mellem forældre og barn bortfalder ved adoption, brudt. Dette princip er imidlertid meget grundfæstet i dansk ret, og det var da heller ikke tanken, at det grundlæggende skulle ændres. Reglen gjaldt derfor kun i helt "særlige tilfælde", og barnet skulle før adoptionen have haft samvær eller kontakt med ansøgeren (typisk forældrene). Sigtet var altså alene at beskytte en allerede eksisterende kontakt med de biologiske slægtninge (L 105 2008-2009. Bemærkning til § 3, nr. 1).

Da der – på trods af lempelserne – ikke skete den ønskede udvikling i antallet af adoptioner, blev adoptionsbetingelserne lempet yderligere i 2015. Nu skulle forældrenes varigt utilstrækkelige forældreevne (adoptionslovens § 9, stk. 2 og 3) ikke længere være godtgjort, men alene sandsynliggjort, og betingelsen om, at forældrene ikke ville kunne spille en positiv rolle ved samvær, blev fjernet. Denne yderligere lempelse af adoptionsbetingelserne blev fulgt af en udvidelse af reglen i forældreansvarslovens § 20 a om samvær med den oprindelige slægt, idet betingelsen om tidligere kontakt blev erstattet af en formulering om, at samvær eller kontakt "navnlig" er relevant, når der tidligere har været kontakt. Efter bemærkningerne til lovændringerne er det fortsat tænkt som en meget begrænset adgang for tildeling af post-adoptionskontakt (L 121 2014 -2015. Bemærkning til § 3, nr. 1).

Reglen i § 20 a har en pendant i den norske Barnevernslov § 4-20 a, men den er forskellig fra den danske regel. I Norge skal myndighederne nemlig – samtidig med at de træffer afgørelse om adoption – overveje, om besøgskontakt med de biologiske forældre efter adoptionen er til barnets bedste. Det gælder kun, hvis nogen af parterne ønsker det. Og adoptivforældrene har vetoret. De biologiske forældre kan ikke få taget sagen op senere. Det kan adoptivforældrene, kommunen og evt. barnet, hvis der er "særlige grunde". Den reelle betydning af reglen er altså, at både adoptivforældrenes og de biologiske forældres indstilling til spørgsmålet om efterfølgende samvær og kontakt kommer frem og tages stilling til allerede i forbindelse med adoptionsagen. Det er ikke intentionen med de norske regler, at adoptivforældrenes vilje til kontakt skal have indflydelse på udfaldet af adoptionsa-

“Man kan ikke udelukke, at Danmark kan komme i konflikt med retten til familieliv, som Menneskeretsdomstolen fortolker den. Norge er blevet dømt i flere sager”

gen, men det er vanskeligt at forestille sig, at disse spørgsmål kan adskilles i praksis.

Den danske ordning er anderledes, idet den biologiske slægt (typisk de biologiske forældre) kan søge om kontakt uanset tidspunkt, og adoptivforældrene har ikke vetoret. De danske regler lægger ikke op til, at spørgsmålet om samvær skal behandles i forbindelse med adoptionssagen. Ifølge Social- og Indenrigsministeriets vejledning (SIM, nr. 9400, kap. 4) må overvejelser om muligheden for samvær eller kontakt ikke indgå i kommunens overvejelser om, hvorvidt adoption er til barnets bedste.

Både den norske og den danske regel afspejler, at spørgsmålet om kontakt efter en adoption er meget følsomt, idet det rører helt grundlæggende ved det forældreskab og den tilknytning til den nye familie, som etableres ved adoptionen. Denne meget sensitive problematik tager aftaleteksten da heller ikke op, udover at barnet, der er fyldt 12 år, får mulighed for selv at søge kontakt med den oprindelige slægt.

DOMSTOLENE OM SAMVÆR OG KONTAKT EFTER ADOPTION

Spørgsmålet om samvær efter en adoption har været behandlet i en nyere højesteretsdom (Højesteretsdom, 2019). Højesteret peger her på, at muligheden for samvær med den oprindelige slægt (forældrene) efter adoption ifølge menneskerettighedsdomstolen er ”not an irrelevant matter” (Strand Lobben, 2017, 124). Højesteret finder derfor, at det næppe vil være i overensstemmelse med EMRK, at samvær eller anden kontakt efter forældreansvarslovens § 20 a kun er en mulighed ”i helt særlige tilfælde”. Ifølge Høje-

steret skal myndighederne anerkende forældrenes mulighed for at kunne spille en positiv rolle for barnet i forbindelse med samvær eller anden kontakt, herunder ved at barnet kan komme til at kende sine rødder, eventuelt gennem et samvær, der er mere begrænset end før adoptionen. På baggrund af denne højesteretsdom blev forældreansvarslovens § 20 a ændret, så formuleringen ”i helt særlige tilfælde” udgik (lov nr 497 2019, § 4, nr. 2). I lovbemærkningerne nævnes dog ikke hensynet til, at barnet skal have mulighed for at kende sine rødder, sådan som højesteretsdommen ellers havde fremhævet. I stedet påpeges, at de oprindelige slægtninges ret ikke er central i vurderingen af barnets bedste, og at der er tale om en særlig situation efter en adoption, hvor der skal skabes tilknytning mellem barnet og adoptivfamilien (L 155 2018 - 2019, 1. saml., bemærkning til ændringsforslag nr. 2). Selvom lovgiver altså vælger at udvide den oprindelige slægts mulighed for samvær efter loven, indskrænkes området samtidig i lovbemærkningerne. Det er barnets bedste, ikke den oprindelige slægts ret, der er central. Man kan sige, at der vælges en absolut minimumsmodel som opfølgning på Højesterets dom.

Spørgsmålet kom op igen i 2020, da Menneskerettighedsdomstolen traf afgørelse i en sag (Pedersen and others, 2020), hvor et barn af en filippinsk mor og en norsk far var blevet sat i pleje, fra det var to en halv måned gammelt. Da barnet var fire år, besluttede de norske myndigheder, at det skulle bortadopter, og i denne forbindelse blev der også truffet afgørelse om samvær efter adoptionen i to timer hvert halve år. Den norske appelret afviste imidlertid afgørelsen om adoption, og henviste blandt andet til, at samværet var for begræn-

set til at sikre barnets kendskab til forældrene efter adoptionen, særligt moderens filippinske kultur. Sagen kom for den norske højesteret, som opretholdt adoptionen, da dommerne vurderede, at afgørelsen om samvær med de biologiske forældre efter adoptionen var tilstrækkeligt til at sikre barnet kendskab til sine biologiske og kulturelle rødder. Menneskerettighedsdomstolen var ikke enig. Den fandt, at samvær i to timer hvert halve år var for begrænset til, at der kunne dannes en meningsfyldt relation (Pedersen and Others, 2020, 70-71). Derfor havde Norge krævet retten til familieliv. Også i en anden sag mod Norge er spørgsmålet om samvær og kontakt mellem barn og biologiske forældre efter adoption kommet op (Abdi Ibrahim, 2019). Moderen, som var født i Somalia, fik et barn i 2009. Efter ankomst til Norge og et ophold på familieinstitution blev barnet anbragt akut i pleje med begrænset samvær, og der blev taget skridt til adoption uden samtykke. Moderen ønskede, at drengen blev anbragt i netværket eller på anden måde med udgangspunkt i hans muslimske kultur og religion. Plejeforældrene, som var aktive kristne og ville ændre drengens navn og religion, ønskede ikke kontakt efter adoptionen. EMD mente, at Norge tog for lidt hensyn til barnets og morens ret til familieliv, ensidigt vægtede barnets tilknytning til plejeforældrene og accepterede deres modstand mod "åben adoption" (Abdi Ibrahim, 2019, 60). Sagen er i 2021 blevet henvist til en kommende behandling EMD's Storkammer særligt med henblik på retten til religionsfrihed efter EMRK's artikel 9.

I Danmark har Højesteret i en dom fra marts 2021 (Højesteretsdom, 2021) endnu en gang peget på spørgsmålet om samvær efter adoption. Sagen handlede om et barn, der kort efter fødslen blev anbragt i pleje. Forældrene havde samvær med barnet, uden at dette ændrede på forældreevnen. Da barnet var ca. halvandet år, blev det frigivet til adoption uden samtykke efter adoptionslovens § 9, stk. 3. Moderen søgte samtidig om samvær efter forældreansvarslovens § 20 a. Højesteret konstaterede, at der efter 13 måneder endnu ikke var truffet afgørelse om samvær og pegede på, at denne bør træffes i så nær tidsmæssig tilknytning til adoptionen som muligt, idet det kan indgå i vurderingen af retten til familieliv efter EMRK. Hensynet til barnet indebar dog, at Højesteret ikke ophævede adoptionen, trods den manglende afgørelse om samvær.

DANSKE OG NORSKE REGLER OG PRAKSIS - SET I LYSET AF MENNESKERETTEN

Der er ikke offentliggjort praksis om samvær med den oprindelige slægt efter § 20 a. En aktindsigt hos Familieretshuset

i januar 2021 viste, at der på dette tidspunkt forelå en enkelt dom, hvor den biologiske mor ikke fik medhold i sin anmodning om støttet samvær en gang om måneden med en 12-årig pige, som blev anbragt fra fødslen og som 11-årig bortadopteret til plejefamilien. Retten vurderede, at samvær ville være skadeligt for pigen med henvisning til tilknytningsundersøgelsen og børnesamtalen.

Mens de danske reglers klare udgangspunkt om samvær under anbringelse altså er mere i tråd med EMD's praksis end de - hidtil gældende - norske regler herom, som vi har beskrevet det ovenfor, gælder det modsatte formentlig for adoptionsreglerne. I Norge skal myndighederne, hvis de biologiske forældre ønsker det, allerede i forbindelse med adoptionen tage stilling til de biologiske forældres efterfølgende kontakt med barnet og afdække adoptivforældrenes indstilling hertil. Dette anser Menneskerettighedsdomstolen som nødvendigt for at kunne afgøre, om en konkret adoption er berettiget af hensyn til barnets bedste. I flere norske sager har Menneskerettighedsdomstolen således vurderet, at en meget begrænset kontakt ikke var tilstrækkelig til at sikre kendskabet til den oprindelige slægt, og der har ikke foreligget sådanne exceptionelle omstændigheder, der har kunnet retfærdiggøre den meget begrænsede kontakt.

I Danmark er det derimod udgangspunktet, at spørgsmålet om de biologiske forældres kontakt med barnet ikke behandles i forbindelse med adoptionsafgørelsen, men adskilt i det familieretlige samværssystem. Der gælder ikke nogen frist for, hvornår spørgsmålet kan tages op af forældrene eller den øvrige slægt, og der kræves ikke samtykke fra adoptivforældrene. Muligheden for kontakt er imidlertid i lovforarbejderne beskrevet som meget begrænset, og der er ingen nævneværdig praksis. Som det ser ud indtil nu, fremstår muligheden for samvær eller kontakt efter adoption således nærmest hypotetisk i Danmark.

Trods Højesterets og Menneskerettighedsdomstolens udmeldinger ser de danske myndigheder ikke ud til at være indstillede på at lade de senere års udvidede adgang til adoption uden samtykke følge af en åbning over for, at en fortsat kontakt til den oprindelige slægt kan have betydning i afgørelsen om adoption. Samtidig er adgangen til samvær efterfølgende i praksis meget begrænset. Hensynet til barnets tilknytning til den nye familie og barnets efterfølgende selvstændige stillingtagen er de afgørende hensyn. Således er det et forslag i aftaleteksten, at barnet efter en vis alder selv vil kunne tage initiativ til at få kontakt til den oprindelige slægt. Hermed skal adoptivforældrene ikke på samme måde som efter den norske model tage stilling til spørgsmålet om kontakt i for-

bindelse med adoptionen. Til gengæld kan der i Danmark i modsætning til i Norge principielt fastsættes kontakt senere, også uanset om adoptivforældrene samtykker. Det er uvist, hvordan Menneskerettighedsdomstolen vil vurdere en dansk sag, skulle en sådan komme for domstolen. Selv hvis man forestiller sig, at afgørelser efter forældreansvarslovens § 20 a som følge af Højesterets kritik fremover vil blive truffet i sammenhæng med adoptionsafgørelsen, er det ikke sikkert, at Menneskerettighedsdomstolen vil være tilfreds. Afgørende for anvendelsesområdet for § 20 a er barnets udvikling og tilknytning til adoptivforældrene – ikke muligheden for kendskab til den biologiske slægt eller forældrenes ret på længere sigt. Dermed kan de danske regler indebære, at myndighederne selv tidligt i barnets liv skaber det fravær af tilknytning til den oprindelige slægt, som kan begrunde, at barnets kontakt til den oprindelige slægt på et senere tidspunkt i realiteten afskæres. Netop hvad Menneskerettighedsdomstolen har kritiseret Norge for.

DANMARK KAN KOMME I KONFLIKT MED EMD

Aftaleteksten om Barnets Lov ser ud til at kunne indebære nogle skridt væk fra den traditionelle danske vægtning af det psykologiske og det biologiske udviklingsorienterede behovsprincip i afgørelsen af anbringelses- og adoptionssager. Det psykologiske tilknytningsperspektiv styrkes, og børneperspektivet skal stå langt stærkere, og det skal konkret ske ved at give børn flere rettigheder. Forældres ret til familieliv kan samtidig tages endegyldigt fra dem, hvis de skønnes i en vis, længere periode ikke at kunne varetage forældreomsorg. Det biologisk orienterede behovsprincip står således til at skulle have mindre betydning på trods af den vægt, som Menneskerettighedsdomstolen i sin senere praksis har tillagt dette princip.

Man kan ikke udelukke, at Danmark kan komme i konflikt med retten til familieliv, som Menneskerettighedsdomstolen fortolker den. Norge er blevet dømt i flere sager inden for de seneste år og har et stort antal sager, som afventer dom ved EMD. Det har især været den norske praksis med at nedprioritere samvær, hvis barnet skal være langvarigt anbragt eller bliver adopteret, der har været problematisk. Her har domstolen ment, at Norge ikke i tilstrækkelig grad beskytter den biologiske relation mellem forældre og børn. Danmark har haft en anden praksis om samvær under anbringelse, men ved adoption anses kontakt med den oprindelige slægt ikke relevant i forbindelse med netop denne beslutning. Vi har således ikke i Danmark udviklet denne særlige foranstaltning, der i EMD's optik kan indgå som et argument for, at adoption er den bedste løsning for barnet.

LITTERATUR

Ankestyrelsen: *Praksisundersøgelse om samværssager*. Januar 2016.

Ankestyrelsen: Afbrydelse af samvær og/eller kontakt. *Sags gennemgang og kommuneperspektiver*. Januar 2020

Barne- og Ligestillingsdepartementet, "Høringsnotat - Forslag til ny barnevernslov". Marts 2019.

Christoffersen, Mogens Nygaard, Hammen, Ida, Andersen, Karen Raft og Jeldtoft, Nadia: Adoption som indsats. En systematisk gennemgang af udenlandske erfaringer. 2007. *SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd* (07:32).

Egelund, Tine: "Institutionel ambivalens overfor anbragte børns forældre", Tine Egelund & Turf Böcker Jakobsen (red.), *Døgninstitutionen*. 2011. *København: Hans Reitzels Forlag*. s. 143-180.

Engen, Mic, Petersen, Stina Krogh, Nørup, Iben og Bjerre, Line Søberg: "Sverigesmodellen – så løb alle den vej! En kritisk diskussion af en models udrulning på det danske anbringelsesområde". *Social Kritik*. 2017. Nr. 152, s. 44-53.

Hjern, Anders, Bo Vinnerljung, og Brännström, Lars: "Outcomes in adulthood of adoption after long-term foster care: A sibling study". *Developmental Child Welfare*. 2019, Vol. 1(1), s. 61-75.

Jacobsen, Anette Faye: "Børnekonventionen i Danmark. Barnet mellem forældre og stat". *BARN - forskning om barn og barndom i Norden*. 2020. Nr. 3-4.

Jacobsen, Anette Faye: "Principles and Politics in Compulsory Adoption Cases in the European Court of Human Rights. The Rights Balancing of Rights.", *European Yearbook on Human Rights 2020*. 2020, s.135-160.

Jacobsen, Rasmus Højbjerg, m.fl.: Slutevaluering af familierettede og forebyggede indsatser i "Tidlig Indsats - Livslang Effekt". 2018. *Oxford Research og VIVE*.

Lausten, Mette, Hansen, Helle og Jensen, Vibeke Muryp: God praksis i forebyggende arbejde. *Samlet evaluering af dialogprojektet*. 2013. SFI 13:04.

Møller, Simon Østergaard, Schmidt, Frederik, Kloppenborg, Hans Skov og Pedersen, Hanne Søndergård: Sverigesmodellen i praksis - Erfaringer fra Herning Kommune efter to år. 2015. *KORA*.

Norsk Institutt for Menneskerettigheter (NIM): Hvorfor dømmes Norge i EMD? *En statusrapport om barnevernsfeltet*. 2021.

NOU, Norges offentlige utredninger: Bedre beskyttelse av barnets utvikling. Ekspertutvalgets utredning om det biologiske prinsipp i barnevernet. 2012: 5. *Departementenes servicesenter og Informasjonsforvaltning*.

PwC og VIVE: Indsatsbeskrivelse for målrettet støtte til forældre, hvis barn eller ung er anbragt. Juni 2019. <https://socialstyrelsen.dk/files/taergaende/dokumenterede-metoder-born-og-unge/bilag-indsatsbeskrivelse-for-malrettet-stotte-til-foraelde-hvis-barn-eller-ung-er-anbragt.pdf> (26.03.2021)

“Man kan ikke udelukke, at Danmark kan komme i konflikt med retten til familieliv, som Menneskerettighedsdomstolen fortolker den.”

Socialstyrelsen: Håndbog om anbringelsesreformen. Revideret udgave 2007. *Servicestyrelsen*.

Socialstyrelsen: Håndbog om forældresamarbejde. Forældresamarbejde og -støtte ved anbringelser af børn og unge. 2012.

Socialstyrelsen: Kvalitet i sagsbehandlingen – en håndbog i anvendelse af ICS og udredningsværktøjet. 2018.

Socialstyrelsen: Strategisk ramme og Faglig retning. Koncept for omlægning til en tidligere forebyggende indsats for børn og unge i udsatte positioner. 2018.

Svendsen, Gøye Thorn: Tidlig indsats med forældreprogrammer. 2013. *Socialstyrelsen*.

Vinnerljung, B. & Hjern, A.: “Cognitive, educational and self-support outcomes of long-term foster care versus adoption. A Swedish national cohort study”. *Children & Youth Services Review*. 2011. Volume 33, s. 1902–1910.

LOVE, LOVFORSLAG OG VEJLEDNINGER

Adoptionsloven, jf. lovbekendtgørelse nr. 775 af 07/08/2019.

Forældreansvarsloven, jf. lovbekendtgørelse nr. 1768 af 30/11/2020.

Lov om den europæiske menneskerettighedskonvention, jf. lovbekendtgørelse nr. 750 af 19/10/1998 (EMRK).

Lov om ændring af adoptionsloven, lov om social service, forældreansvarsloven og lov om retssikkerhed og administration på det sociale område (Lempelse af betingelserne for adoption uden samtykke m.v.). Lov nr. 530 af 29/04 2015.

Lov om ændring af adoptionsloven, lov om social service og forskellige andre love (Kontinuitet og enkle forløb for børn, der adopteres uden samtykke). Lov nr. 497 af 01/05/2019.

Lov om ændring af adoptionsloven og forskellige andre love. (Adoption uden samtykke, stedbarns adoption af registreret partners barn fra fødslen m.v.). Lov nr. 494 af 06/12/2009.

Lov om ændring af lov om social service, lov om retssikkerhed og administration på det sociale område og forældreansvarsloven (Barnets Reform). Lov nr. 628 af 11/06/2010.

Lovforslag L 155 2019 - 2020. Forslag til ændring af adoptionsloven, lov om social service og forskellige andre love, betænkning afgivet af Social-, Indenrigs- og Børneudvalget.

Lovforslag L 121 2014-2015 Forslag til lov om ændring af adoptionsloven, lov om social service, forældreansvarsloven og lov om retssikkerhed og administration på det sociale område (Lempelse af betingelserne for adoption uden samtykke m.v.)

Lovforslag L 105 2008-2009 Forslag til lov om ændring af adoptionsloven og forskellige andre love (Adoption uden samtykke, stedbarns adoption af registreret partners barn fra fødslen m.v.).

Serviceloven, jf. lovbekendtgørelse nr. 1287 af 28/08/2020.

Social- og Indenrigsministeriets (SIM) vejledning om frigivelse af børn til national adoption, nr. 9400 af 26/06/2020.

DOMME

Højesterets dom af 8. marts 2021 i sag BS-41118/2020-HJR (1. afd.) **U.2019.1565 H**, Højesterets dom af 4. februar 2019 i sag 140/1028 og 144/2018 (1. afd.)

Domme fra Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol

Abdi Ibrahim v. Norway, no. 15379/16. 17. december 2019.

Pedersen and Others v. Norway, no. 39710/15. 10 marts 2020.

Strand Lobben v. Norway, no. 37283/13. 10. september 2019

Strand Lobben v Norway, no. 37283/13. 30. november 2017.

